

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

**Lexikální inovace v současném ruském jazyce
na konci XX. a počátku XXI. století**

Autor: Markéta Kousková

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lilia Nazarenko, CSc.

Praha 2008

NÁZEV:

Lexikální inovace v současném ruském jazyce na konci XX. a počátku XXI. století

ABSTRAKT: Tato diplomová práce se zabývá tendencemi vývoje slovní zásoby ruského jazyka na konci 20. století a na počátku 21. století. Zahrnuje klasifikaci neologizmů, uvádí současné způsoby obohacování slovní zásoby s aktuálními příklady slovtvorby, rozpracovává tendenci hojného přejímání slov z anglického jazyka a dotýká se také změn funkční a stylistické charakteristiky slov.

KLÍČOVÁ SLOVA: ruský jazyk, neologismus, tvoření slov, přejímání slov

TITLE: The Lexical Innovations of Russian Language at the End of 20th and at the Beginning of 21st Century

SUMMARY: The diploma thesis is concerned with the progress of russian word-stock at the end of 20th century and at the beginning of 21st century. It involves classification of neologisms, gives the temporary ways of expanding word-stock with current examples of wordformation, it develops tendency of word borrowings from English and addresses also the functional and stylistic changes.

KEYWORDS: russian language, neologism, wordformation, borrowing from other languages

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

V Praze, dne 8. prosince 2008

Obsah

1. Úvod	8
2. Organizace práce hospodářské složky movacích podniků v současné době	12
3. Úvodní práce v organizaci	15
4. Úvodní práce v organizaci	15
5. Úvodní práce v organizaci	25
6. Úvodní práce v organizaci	25
7. Úvodní práce v organizaci	25
8. Úvodní práce v organizaci	23
9. Úvodní práce v organizaci	23
10. Úvodní práce v organizaci	26
11. Úvodní práce v organizaci	27
12. Úvodní práce v organizaci	28
13. Úvodní práce v organizaci	29
14. Úvodní práce v organizaci	31
15. Úvodní práce v organizaci	32
16. Úvodní práce v organizaci	32

Chtěla bych tímto poděkovat Doc. PhDr. Lilii Nazarenko, CSc. za odborné vedení práce, za ochotu, poskytování cenných rad a konzultací při tvorbě této diplomové práce.

OBSAH

Úvod	8
1. Neologizmy jako nejpodstatnější složka inovačních tendencí současné ruštiny	12
1.1 Způsoby tvoření neologizmů	15
1.2 Typy neologizmů	15
2. Způsoby tvoření nových slov v současné ruštině	23
2.1 Morfologický způsob tvoření slov	23
2.1.1. Odvozování slov	23
a) pomocí přípon	23
b) pomocí předpon	26
c) pomocí předpon a přípon	27
d) bez přípony-konverze	28
2.1.2. Skládání slov – kompozice	29
2.1.3. Zkracování slov	31
2.2 Sémantický způsob tvoření slov	32
2.2.1 Přenášení významu	32
2.2.2 Posun významu	36
2.3 Tvoření komplexních neboli víceslovných pojmenování	38
3. Přejímání slov	42
3.1 Důvody přejímání	42
3.2 Umístění přejatých pojmenování ve slovní zásobě	44
3.3 Atributy přejatých slov	46

3.4	Adaptace přejatých slov.....	48
3.5	Sémantika přejatých slov.....	51
3.6	Způsoby přejímání.....	51
3.7	Členění přejatých slov podle oblasti jejich využití.....	54
3.8	Jak vnímají cizí slova nositelé jazyka.....	56
4.	Změny funkční a stylistické charakteristiky slov	57
4.1	Determinologizace	58
4.2	Návrat archaizmů.....	60
4.3	Vliv hovorového jazyka na spisovnou ruštinu.....	61
4.4	Jazyk výpočetní techniky	63
	Závěr.....	66
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	69
	Resumé.....	72

ÚVOD

Téma „Lexikální inovace v současném ruském jazyce na konci XX. a počátku XXI. století“ jsem si vybrala z toho důvodu, že velmi podobné změny probíhají v posledních letech i v jazyce českém. Všechny jazyky se neustále mění a rozvíjejí, v současné době však dochází k tak nebývale rychlému a dynamickému rozvoji jazyka, že tyto změny nezaznamenávají pouze lingvisté, ale vnímají je intenzivně všichni nositelé jazyka.

Současný rozvoj ruského i českého jazyka souvisí především s politickým přerodem zemí v 80. a 90. letech minulého století, kdy došlo k přijetí demokratických principů, deklarace lidských práv a svobod a kdy skončila naše izolovanost od zemí západního světa. Vše, co souvisí se západními systémy, se začalo rychle šířit i do postkomunistických zemí. Politická změna umožnila především ekonomický rozvoj, ale došlo k velkým změnám i v postojích společnosti a v jejích hodnotách. Zájmy lidí se posunuly blíže konzumnímu způsobu života a slovo globalizace již pro nás není prázdnou frází.

Příčiny překotných změn v ruském jazyce v posledních desetiletích jsou lingvistické i extralingvistické. Lingvistické příčiny, tedy vnitřní, souvisí s rozvojem lexikálně sémantických skupin v jazykovém systému. Interlingvistické příčiny jsou dané podstatou rozvoje jazyka, jedná se např. o proces přenosu a posunu významu lexikálních jednotek, přejímání slov a jejich tvoření na základě již existujících jazykových modelů, tendence jazykové ekonomie, tedy zkracování a skládání slov. Extralingvistické příčiny souvisí především s rozvojem techniky a technologií, vědy, umění, způsobů komunikace a obchodu, ale rovněž se sociálními změnami společnosti, s přejímáním trendů západního způsobu života, s rozvojem cestovního ruchu apod. Z hlediska sociolingvistického jsou změny v jazykovém systému spojeny se vzdělávacím systémem, s kulturně-vzdělávacími instituty a s prostředky masové komunikace. Největší vliv je přitom obecně připisován sdělovacím prostředkům.

V Rusku došlo při uvolnění politického systému rovněž k nebývalému rozšíření svobod a to nejen osobních, ale též k rozšíření svobody slova. I když

okolní svět nepovažuje Ruskou federaci stále za plně svobodnou, pro obyvatele jsou nabytá práva velkou změnou a plně jich využívají. Zrušením cenzury a přísných norem došlo v 90. letech 20. století k nekontrolovatelnému uvolnění používání jazyka v médiích, což vyvolalo kritiku a odpor, ale jak říká E.Ramadanovská tato tendence je zcela přirozená: *„Так называемый «сленг» тележурналистов абсолютно безграмотен. Хотя появление сленга понятно. Просто в советские времена существовала жёсткая схема публикации материалов. И новый журналистский язык – естественная реакция на многолетнюю систему запретов.“* [Рамадановская 2003]

Nedodržování jazykových norem zapříčinilo na jedné straně jejich liberalizaci, na straně druhé vyústilo v Zákon o státním jazyce Ruské federace (Закон о государственном языке Российской Федерации), který byl schválen a ratifikován v roce 2003. Již před prvním čtením v Dumě v roce 2002 vyvolával návrh tohoto zákona mnoho sporů a byl několikrát upravován. Výsledný text je považován za příliš obecný a je často kritizován. Lingvista Lev Skvorcov o něm napsal: *„Наше отечественное законодательство, ..., ограничивается пока вещами общеизвестными и не особо значимыми для судеб русского языка: главным образом, путаными определениями статуса и функций русского языка как государственного. Оно не распространяется на сферу его преподавания, не обеспечивает широкой пропаганды лингвистических научных знаний по радио и на ТВ (что, кстати, было когда-то), не способствует повышению речевой культуры в средствах массовой информации, не касается вывесок и реклам на латинице, молчит об осквернении современной бытовой, публичной и художественной речи арготизмами лагерей и тюрем, а подчас и откровенным матом. Вот где нужно и можно и «власть употребить».“* [Скворцов 2005:3] Ve své kritice Skvorcov vyzdvihuje nejpálčivější problémy, které se v současné době ruského jazyka dotýkají. Co se týče snahy omezení nadměrného výskytu cizích slov ve sdělovacích prostředcích: *„закон не připouští užívání slov a výrazů, které nepodléhají normám současného spisovného jazyka, s výjimkou cizích slov, která v ruském jazyce nemají ekvivalent.“* Skvorcov poukazuje nejen na vážné pojetí

tohoto ustanovení, ale též na stylistické nedostatky, a dokonce na krajně nešťastnou formulaci věty: „...не допускается ... за исключением иностранных слов, не имеющих аналогов в русском языке“, kde je použito cizí slovo „аналог“ mající v ruštině hned několik synonym „соответствие, сходство, замена“. [Скворцов 2005: 2]

Jazykové změny jsou v Rusku již delší dobu aktuálním tématem a zabývá se jimi odborná i široká veřejnost. Na vývoj ruského jazyka samozřejmě reagují i čeští lingvisté a bylo publikováno několik česko-ruských a rusko českých slovníků zaměřených na novotvary, doposud však nebyla vydána na toto téma v České republice žádná monografie.

Cílem této práce je ukázat tendence vývoje v současném ruském jazyce, pokusit se popsat inovační procesy, ale především se zaměřit na aktuální změny slovní zásoby a způsoby jejího tvoření.

Protože se jedná o aktuální změny v jazykovém systému ruského jazyka a v našich knihovnách je dostupných pouze několik málo současných ruských monografií, které je možné při zpracování diplomové práce využít, jako podstatný zdroj informací mi posloužily také práce a zprávy zveřejněné na ruských internetových stránkách.

Při zpracovávání tématu diplomové práce je použita především deskriptivní metoda a také metody strukturní a sémantické analýzy. Při studiu odborných textů a podkladů získaných na internetu je třeba použít kvantitativní a kvalitativní analýzu, při samotném zpracování práce klasifikační analýzu nové slovní zásoby a při zpracování výsledných zjištění metodu syntézy.

Centrálními pojmy této práce jsou: pojmenování, slovo a slovní zásoba. O. Man specifikoval rozdíl mezi výrazy „slovo“ a „pojmenování“ tak, že výraz pojmenování má širší význam, lze ho vztahovat i na synonyma nebo víceslovné výrazy, které označují jeden pojem (např. *товарооборот* – товарный оборот, *зачётка* – зачётная книжка). Pojmenování vzniká jako výsledek jazykového vyjádření nějakého předmětu nebo pojmu [Man 1987: s. 5]. Slovo je chápáno jako lexikální jednotka, která může mít více významů (např. slovo *лицо* znamená: 1.

obličej, 2. přední nebo vrchní stranu předmětu, 3. přeneseně vzezření, 4. obecně člověka, 5. gramatickou kategorii).

Ve své práci se soustředím především na obohacování slovní zásoby a produktivní způsoby slovotvorby v současném ruském jazyce. Nauka o tvorbě slov (též slovotvorba) je samostatná disciplína, která je však závislá na několika dalších lingvistických disciplínách, především na lexikologii, morfologii a na syntaxi. Nauka o pojmenování jevů, věcí, dějů apod. jazykovými znaky (slovy) se nazývá onomaziologie. Rozvoj jazyka a jeho obohacování úzce souvisí s vývojem lidské společnosti a jejími proměnami. Některá slova ztrácí aktuálnost a ze slovní zásoby současného jazyka se ztrácejí nebo jsou nahrazována novými, ale i naopak některá slova se díky společenským změnám do aktuální slovní zásoby vrací, a to buď ve stejném nebo pozměněném významu. Proces obohacování slovní zásoby je přitom vždy intenzivnější než proces opačný.

Slovní zásoba jazyka se rozšiřuje několika způsoby – tvořením slov, přejímáním slov, přenášením pojmenování na základě podobnosti, rozpadem významu slova na homonyma, tvořením víceslovných pojmenování nebo naopak pojmenování jednoslovných, tzv. univerbizací.

Na tvoření slov je možné pohlížet ze dvou úhlů pohledu, rozlišujeme formální stavbu slova a obsahovou stránku pojmenování. Z tohoto hlediska rozdělujeme způsoby tvoření pojmenování na morfologický způsob, sémantický způsob, lexikálně-sémantický způsob a lexikálně-syntaktický způsob.

V první části diplomové práce je rozpracováno téma neologizmů, které shrnuje obecně problematiku nových slov a slovních spojení a zároveň obsahuje klasifikaci neologizmů. Další oddíly se pak soustředí na konkrétní způsoby současného obohacování slovní zásoby a na aktuální změny ruské slovní zásoby z hlediska funkčního a stylistického.

1. NEOLOGIZMY JAKO NEJPODSTATNĚJŠÍ SLOŽKA INOVAČNÍCH TENDENCÍ SOUČASNÉ RUŠTINY

Neologizmy jsou slova a slovní spojení, která se v jazyce objevila relativně nedávno a nositelé jazyka stále pociťují a uvědomují si jejich novost. Potřeba vzniku obrovského množství nových pojmenování vznikla v souvislosti s politickou a společenskou změnou, která se v Rusku odehrála v posledních desetiletích.

V současné době chápou nositelé ruského jazyka jako neologizmy především slova, která se v jejich jazyce objevila na konci 20. století a na počátku 21. století. Často se jedná o pojmenování cizojazyčného původu, např. *имиджмейкер*, *саммит*, *Интернет*, která byla přejata i do jazyka českého, ale též o pojmenování sestávající z ruských morfémů, jako např. *белодомовцы* (защитники Белого дома в Москве во время октябрьских событий 1993), *наличка* (наличные деньги), *разгосударствление* (преобразование государственной собственности в частную, кооперативную, коллективную и т.п.).

Neologizmy se nejčastěji stávají součástí běžné slovní zásoby díky používání ve sdělovacích prostředcích. Sdělovací prostředky mají v současné době obrovskou moc a vedle slovní zásoby ovlivňují názory a postoje milionů lidí. Využitím určité slovní zásoby působí média na vnímání celé problematiky, např. použitím slova s negativní konotací je možné usměrnit postoje většiny diváků či čtenářů. Jak uvádí N. S. Valgina, do roku 1995 nazývala média čečenské povstalce „бандитами“ nebo více neutrálně „членами незаконных вооруженных формирований“, poté bylo jejich označení vystřídáno neutrálním slovem „сепаратисты“ a během jednání s čečenskými představiteli v Moskvě se pak v médiích objevoval termín „чеченская оппозиция“ [Валгина 2001:53]. Procesem zmírňování výrazu docházelo v podstatě i k vyjádření postupného zmírňování negativních postojů vůči Čečenské republice.

Média též určují tzv. příznačná slova doby („знаковые слова эпохи“), [Валгина 2001: 48], čímž jsou myšlena „supermoderní“ slova používaná v určitém

období v nejrůznějších tvarech i kontextech. V současné době se jedná o slova *модель, пиар, обвал, беспредел, раскрутка, тусовка, крутой* atd.

Ze stylistického hlediska jsou neologizmy často neutrální, tzn. nenáleží k žádnému stylu, používají se ve všech funkčních stylech řeči, např. *имидж, кейс, льготник, межбанковский, наркобизнес, неконвертируемый*. Mnohé neologizmy naopak náleží k určitému stylu, např. odbornému (*аура, биолокатор, клонировать, радиоэкология, озонная дыра*), publicistickému (*взвешенность, инакомыслящий, наркобарон, откат, интегратор*), administrativnímu (*налоговая декларация, растаможить, сертифицировать*).

Některé neologizmy náleží k hovorovému stylu (*интердевочка* - проститутка, *компромат* - компрометирующие факты, *ксерить* - копировать, *накрутка* - повышение цены, *нал* - от наличные деньги, *шиз* - от шизофреник, *бук* - от букинистический магазин, *раздрай* - шумный и скандальный разброд в мнениях, поведении, *напряг, невезуха*), ke stylisticky sníženým nespisovným výrazům (*сбацать* - исполнить музыкальное произведение, *порнуха* - порнография) či slangu (*качалка* - тренажер для занятий бодибилдингом, *качок* - человек с сильно развитой мускулатурой) nebo naopak mají knižní charakter (*инвектива* - ругательство, *истеблишмент* - организация, группа, обладающая властью, *медитативный, ментальность*), apod. [Максимов 2001].

Z hlediska emocionálního zabarvení a hodnotícího charakteru rozlišujeme nová slova vyjadřující opovržení, např. *коммуняка* (коммунист), *совки* (советские граждане), *неLIBOST*, např. *пирамидчик, популист, членовоз* (персональная машина чиновника высшего ранга), nebo ironii, např. *демократизатор* (якобы способствующий демократизации общества), *отсидент* (политический заключённый), *политтусовка, прихватизация* [Максимов 2001].

Negativní stylistické zabarvení mohou mít i neologizmy administrativního stylu, např. *недовзнос* (účetnictví: deficit např. v rezervách), ale též slova, která

administrativní styl připomínají, např. *недополив* (nedostatek vláhy, záливky rostlin) [Голуб 1997].

Neologizmy se často rozvíjejí a tvoří tzv. slovotvorná hnízda, např. od slova *тусоваться* – *тусовка*, *тусовщик*, *тусовочный*, nebo od slova *бомж* – *бомжиха*, *бомжовка*, *бомжатина*, *бомженок*, *бомжатник*, *бомжевать*. Velice produktivní se ukázalo také přejaté slovo „PR (Public relations)“, jehož grafická podoba se zatím ani neustálila, můžeme se setkat s několika variantami: *пиар*, *ПП* i *PR*, a od nich pak odvozené: *PRщик* nebo *пиарщик* [Popova 2005: s. 84]. Slovo „пиар“ motivuje obrovské množství nových slov, např. *пиарить*, *пропиарить*, *пиаровец*, *пиаровский*, *пиарошный*, *PR-агенство*, *PR-акция*, *PR-кампания*, *PR-менеджер*, *PR-мероприятие*, *PR-ассоциация*, *PR-департамент*, *PR-документ*, *PR-задача*, *PR-консультант*, *PR-метод*, *PR-механизм*, *PR-модуль*, *PR-обеспечение*, *PR-отдел*, *PR-отрасли*, *PR-правило*, *PR-практики*, *PR-программа*, *PR-эксперт*, *PR-стратегия*, *PR-проект*, atd.

V posledních letech jsou pozorovány také určité tendence v posunu přízvuků, které se projevují nejen u nově vzniklých slov, ale též u stávající slovní zásoby. Jedná se o tendenci směřující k rytmické rovnováze, která spočívá v posunu přízvuku k centru slova u delších slov, např. u slov složených, u sloves s více než pěti slabikami, u přídavných jmen. U převzatých slov se jedná o tendenci k posunu přízvuku z kořene slova na příponu. Pohyblivý přízvuk se objevuje již méně často, ale variantnost přízvuků především u přejatých slov je velice častá. Variantnost přízvuku může ale také znamenat spisovnou a nespisovnou formu slova [Valgina 2001: s. 39].

Rovněž výslovnost se mění, starší generace např. stále vyslovuje *коне/и/но*, *ску/и/но*, kdežto u mladých lidí se stále častěji setkáváme s výslovností blízkou orfografií *коне/ч/но*, *ску/ч/но* [Gorbačevič 1990], variantnost výslovnosti vznikla také u slov *скворечник* a *булочная*. Variantnost se může týkat také spisovné a nespisovné formy slova, např. *свекла*, *афера*, *опека*, *бытие*, *гололедица*, *современный* jsou vytěšňovány hovorovými formami *свёкла*, *афёра*, *опёка*, *бытиё*, *гололедица*, *совреме́нный*. Při přejímání slov jsou přípustné varianty

vzniklé na základě přepisu písmen z latinky do azbuky, např. *свинг* – *суинг*, *фьёрд* – *фиорд*, *сэндвич* – *сэндвич*, *рамазан* – *рамадан*. Nejednotnost vzniká také při určování měkkosti /e/ a /э/, ale v poslední době přechází výslovnost stále rychleji na ruské /e/ : *декадент*, *деградировать*, *тестировать* [Valgina 2001].

Z morfolického hlediska dochází k nárstu počtu zkratkových slov. Stále je aktivní tendence zaměňovat slovesa a přídavná jména podstatnými jmény slovesnými (tzv. substantivizace). Narůstá tendence používání předložky *по* (*учебник по литературе*, *управление по борьбе с преступностью*, *агентство по туризму*). Přibývá substantiv, u nichž je rod vyjádřen kontextem nebo přímo slovem vyjadřujícím rod. Negativním jevem je rozšíření používání výrazu *как бы* (podobnou tendenci je možné pozorovat jak v anglickém jazyce, kde je nadužíváno slovo *like*, tak v češtině se slovem *jako* nebo *jakoby*).

1.1. ZPŮSOBY TVOŘENÍ NEOLOGIZMŮ

Neologizmy jsou tvořeny následujícími jazykovými prostředky obohacování slovní zásoby:

- 1) morfolickým způsobem – odvozováním, zkracováním, skládáním
- 2) sémantickou derivací – přenosem či posunem významu již existujícího pojmenování
- 3) přejímáním z jiných jazyků či z dialektů, žargonů apod.

Obecně jsou nejčastěji tvořena nová substantiva. Nejvýznamnějším způsobem obohacování slovní zásoby je v současné době přejímání z cizích jazyků, odvozování pomocí sufixů a skládání slov.

1.2. TYPY NEOLOGIZMŮ:

Členění z hlediska původního zdroje vzniku nových slov:

a) Názvy zcela nových reálií a pojmů – lexikální neologizmy, které vznikají na základě produktivních vzorů morfolického způsobu slovo tvorby nebo přejímáním z cizích jazyků [Максимов 2001].

Рř.: *венчурный* (направленный на финансирование новых неапробированных идей, проектов, связанных с риском), *возрожденцы* (последователи различных псевдопатриотических движений, стремящихся к возрождению России), *декоммунизация*, *десоветизм* (ликвидация или преобразование Советов как органов государственной власти), *подписант* (официальное лицо, подписывающее документ), *бифидок* (кефир, обогащенный бифидобактериями), *арод*.

Рř. přejímání: *грант* (форма дополнительного финансирования научных исследований в виде определённых дотаций), *гамбургер*, *гигабайт*, *инициировать*, *кастинг*, *клон*, *экспремьер*, *эхолакация*, *арод*.

b) Nový pojem je nazván pomocí slova, které v jazyce již existuje – sémantické neologizmy, jedná se tedy o rozšiřování významu již známých lexikálních jednotek [Голуб 1997].

Рř.: *взломщик* – nový význam: тот, кто взламывает компьютерные программы, *зелёные* – новый význam: доллары США, *яблочный* – новый význam: относящийся к общественно-политическому объединению Яблоко, *челнок* – новый význam: мелкий торговец импортными товарами, привозящий их из-за рубежа, *обвал* – новый význam: крах, падение (обвал национальных валют, обвал банковской системы), *тусоваться* – новый význam: собираться вместе, встречаться для общения.

c) Lexikální jednotky, které duplikují slova se stejným významem – některé z nich jsou plně synonymická (tj. významově i stylisticky), některé se liší významovými či stylistickými odstíny. U plně synonymických výrazů je většinou postupem času jeden z nich vytěsněn a stává se archanizmem [Максимов 2001].

Рř.: *державник* – государственный, *взвешенный* – продуманный, *судьбоносный* – исторический, *геликоптер* – вертолёт, *компьютер* – ЭВМ, *модель* – манекенщица.

d) Slova, která byla po určité době řazena mezi archaizmy a vrací se do aktivní slovní zásoby

Рř.: *вояж* (путешествие - дříve cesta, putování, nyní se jedná o populární název různých ubytovacích zařízení a akcí spojených s turismem), *зимник* (зимняя

дорога – dříve cesta pro saně, nyní cesta, kterou je možno překonat pouze v zimních měsících), *губернатор* (высшее должностное лицо территориально-административной единицы – dříve osoba odpovídající za správní i vojenské řízení gubernie, nyní vysoký úředník správního celku, např. провинции, департамента, губернии).

e) Názvy jevů, které existovaly již dříve, ale z ideologických důvodů nebyly pojmenovány [Максимов 2001].

Рř.: *внесудебный* (находящийся за пределами судопроизводства, осуществляемый без суда и следствия), *возвращенец* (тот, кто добровольно возвращается на родину из эмиграции).

f) Pojmenování reálií, které v současné době neexistují, ale jejichž vznik je předpovídán na základě rozvoje vědy a techniky (футурологизмы), tyto výrazy se objevují např. v literatuře fantazy a sci-fi žánrů.

V českém jazyce takto vzniklo např. slovo robot (*робот*), které se stalo internacionalizmem. V ruském jazyce se jedná většinou o slova přejatá transliterací nebo překladem, např. *киборг* (получеловек-полуробот), *космолет* (космический самолёт), *космоплан*, *ядерная зима*, *киберпанк* (контракультура), *киберпейс* (виртуальное пространство), *виртонавтика* (плавание по трехмерным виртуальным мирам), *синтеллект* (соразум, соборный разум, который образуется интеграцией сознаний через сеть электронных коммуникаций) [Эпштейн 2006].

Nová víceslovná pojmenování se dělí na:

- volná a vázaná slovní spojení:

горячая линия (инструмент маркетинга и рекламы, колл-центр)

теневая экономика (экономические процессы, которые скрываются их участниками, не контролируются государством и обществом)

черта бедности (уровень благосостояния народа, обеспечивающий потребление материальных благ в минимальном объёме)

торговая сеть

новое мышление

- frazelogické neologizmy - nová ustálená slovní spojení, která mají metaforický význam a nemohou být chápána či překládána doslovně:

вешать лапшу на уши (вводить в заблуждение кого-либо)

включить печатный станок (начать дополнительно печатать бумажные денги, не обеспеченные товарным производством)

Vedle jazykových neologizmů, které jsou anonymní a u nichž není možné označit autora, např. *земляне, рыночник, думцы, читабельный, смотрибельный, наработки подвижки, гекаченисты*, existují tzv. **individuální či autorské neologizmy** [Голуб 1997], které jsou na rozdíl od jazykových vytvořeny konkrétní osobou, většinou se jedná o spisovatele, básníka či jinou společensky činnou osobnost.

Autorské neologizmy nalezneme již u Puškina, Dostojevského nebo Karamzina. Některé zůstávají výrazem individuálního stylu a jsou zachovány v díle autora, např. Majakovského novotvar *декабрьй* (Вот и вечер в ночную жуть ушел от окон, хмурый, декабрьй.), Vsockého novotvar *кванталерист* (объединение физического термина квант со словом кавалерист), nebo Balmonta novotvar *разорванно-слитный*. Ve vyjíměčných případech se autorský neologizmus objeví v několika dílech různých autorů, např. v Blokově básni „Na ostrovech“ použité slovo *оснежённые* (Вновь оснежённые коллоны...) použila též Achmatovová v básni „9. prosince 1913“ (Оснежённые ветки лёгки...) [Голуб 1997].

Ze soudobých autorů jsou to např. neologizmy Solženicynovi: *пружинно вскочить, кивать изволительно, готов поднаумиться, разгромоздить* на мелкие предприятия, *быстросменчивые* надписи apod. [Valgina 2001], K. Čukovského novotvary z knihy „От двух до пяти“: *закрытки* (по аналогии - открытки), *намакаронился* (наелся макарон), *рукти* (ногти), nebo Jurija Poljakova *господарищ* (господин и товарищ) či jeho parafráze rčení „kdo chce s vlky žít, musí s nimi vít“:

„Не мы с вами этот рынок придумали... Но в рынке жить ...“

„По-рыночьи выть!“ – подсказал из зала Джедай. [Сопова 2007]

Některé autorské neologizmy se stávají obecně používanými., např. Karamzina novotvary *будущность* a *промышленность*, Saltykov-Ščedrina novotvar *благоглупость* (И кого ты своими благоглупостями удивить хочешь?...) nebo Andreje Bělova novotvar *вызвездиться* (И вызвездилась в ночь тоска... „Ночь и утро“, Дедово 1908) [Ушаков 1934]. Novým autorským neologizmem je např. výraz „экология языка“ lingvisty L. I. Skvorcova nebo slova „лингвоэкология“ a „лингвоцид“ A. P. Skovorodnikova [Popova 2005: 63].

K nejznámějším současným autorským novotvarům patří Pelevinovy neologizmy, které jsou však daleko za hranicemi spisovného jazyka, např. slovo *оранус* (оральный и анальный) z knihy „Generation П“ nebo *пиндос* и *Пиндостан* (пиндос - американец и Индостан), z knihy „П5: „Прощальные песни политических пигмеев Пиндостана“.

Vznikají dokonce slovníky autorských neologizmů, např. Slovník neologizmů Velemira Chlebnikova, sestavený N. N. Percovou (Viedeň-Moskva, 1995).

V rámci neologizmů je možné dále rozlišit **пříležitostná slova**, tedy neologizmy použité v určitém kontextu pouze jednou, které vznikají za jistým účelem nebo při konkrétní události. Pro příležitostná pojmenování je typická neformálnost a neobvyklost způsobu slovotvorby. Často se příležitostná pojmenování objevují v komunikaci, jako expresivní hra s jazykem, vtip nebo slovní hříčka, např. *клеветон* (Н. С. Лескова – каламбурное соединение слов клевета и фельетон), *первопечатник* (И. Ильф и Е. Петров – намеренное искажение слова первопечатник).

Пříležitostná slova vznikají též záměnou jednoho nebo více komponentů fonetické struktury slova, tato pojmenování jsou často používané v tisku, např. *бандидат* (бандит и кандидат), *думацкий* (дума и дурацкий), *сексплуатация* (секс и эксплуатация), *натюрморд* (натюрморт и морд) [Горегляд 1999], *демокрад* (демократ и краду), *дерьмократ* (дерьмо „hnůj, šmejď“ и демократ).

Na rozdíl od individuálních (autorských) neologizmů, se příležitostná slova objevují spíše v ústní komunikaci, u písemného projevu se většinou jedná o spontánně vzniklé neologizmy, kdežto individuální (autorské) neologizmy jsou výsledkem tvůrčí a stylistické práce.

K příležitostným pojmenováním patří rovněž dětské novotvary typu: *Дай мне распакетить пакеты. Смотри, как налужил дождь! Мама, смотри, идёт гусеница с детками! (о гусыне)* [Голуб 1997].

Příležitostným slovům jsou blízká **potenciální slova**, lexikální jednotky, které nejsou obsaženy ve slovní zásobě jazyka, ale které se snadno vytvářejí na základě produktivních slovo^{tv}orných vzorců, např. odvozením pomocí přípony - ка (*хваталка, погонялка, пускалка, хлопалка*), - ец (*покупец* – odvozeno od покупатель), - тель (*продаватель* – od продавец) [Попова, 2005, s. 38-39]. Hlavním rozdílem mezi potenciálními pojmenováními a příležitostnými slovy je dodržování slovo^{tv}orných pravidel, spojuje je však způsob jejich vzniku – spontánnost a ústní forma.

Neologizmy můžeme rozdělit také podle příslušných oborů a oblastí jejich využití. Nejvíce nových slov nalezneme ve slovní zásobě ekonomiky a ekonomie, výpočetní techniky a vědy, tedy v oborech, které se v poslední době rychle rozvíjejí v důsledku pokroku nebo v důsledku dosavadní izolovanosti a cenzury.

Экономика: *авалист* (лицо, совершившее аваль, гарантирующее оплату векселя), *агробанк* (земельный банк), *акционирование* (преобразование государственного предприятия в акционерное общество путём выпуска и продажи акций), *антирыночник* (противник перехода к рыночной экономике), *анулировать*, *арендаторство* (договор о найме имущества), *аудит*, *банкинг*, *бизнес*, *брокер*, *бюджет*, *гиперинфляция* (стремительно развивающаяся инфляция, угрожающая экономическим крахом), *заём* (одна из форм кредита, оформляемых в виде договора), *индексация*, *ипотека*, *квотировать*, *коммерциализация*, *компенсация*, *конвертация*, *консалтинг*, *корсчет*, *лизинг*,

ликвидность, макроэкономика, менеджер, опцион, псевдорыночный, сертификат,

Politika a státní správa: администрация, антиталибский (против Талибана), департамент, державник, заднескамеечник, лоббировать, муниципалитет, мэрия, национал-большевик, однопартийность, омбудсмен, приватизация, пронатовский, профессионализация, префект, разгосударствление, саммит,

Výpočetní technika: байт, баг, баннер, браузер, борткомпьютер, вебсайт, висеть/виснуть (не реагировать на запросы пользователя), гамер (любитель компьютерных игр), интерактивный, информатизация, картриджноутбук, оцифрование (дигитализация), спам, софтвер (софтвэр), файл, фонт, форматировать, хард-диск, чатить (принимать участие в чате),

Věda a technika: клонировать, геном, чип, бионика, биоритмы, биоразнообразие, биотип, биофактор, телетекст, факс (факс-аппарат),

Kultura: китч, клип, компакт-диск, ламбада, масс-медиа, панки, поп-группа, ужастики (фильмы ужасов), чернуха (разоблачительные фильмы), отфестивалить (обозначает конец фестиваля), фэнтези, драйв (сильный кроткий удар при отбивании или движение), джемовать, фанклуб, дизайн, биллборд,

Sport a zdraví: анаболик, аэробика, йога, аквапарк, антистрессовый, антитабачный, бодибилдинг, иглорефлексотерапия, кикбоксинг, хет-трик, целлюлит (образование жировых отложений в подкожной клетчатке, чаще у женщин), флорбол, фристайл,

Náboženství: иеговизм, иконопочитание, исламизация, иудаист,

Vzdělání: гимназия, лицей, грант, богословие, аграфия (нарѣ. дисграфия), акалькулия (также дискалькулия),

Spotřební zboží: электрочайник, воздухоочиститель, хлебопечь, тостер, шейкер, фритюрница,

Společnost: адресный (обращенный к определенной группе людей), девиантный, хипповать (жить как хиппи), гриллировать, комплексовать (иметь комплекс), мониторить/мониторировать, ночлежка (общие спальни для бомжей), приватность, статус.

Používání neologizmů je spojeno s častým chybováním, protože lexikální, morfologická, syntaktická a stylistická charakteristika velké části nových slov není ještě přesně definována a není zakotvena ve slovnících. K neologizmům je tedy třeba přistupovat v souladu s literárně-jazykovými normami.

Nesprávné neologizmy z hlediska slovo tvorby jsou takové, které nesplňují kvalitu libozvučnosti, např. zkratková slova a novotvary typu *реагаж* (от реагировать), репрессанс (то же, что и репрессии). Tyto novotvary jsou navíc nadbytečné, protože jejich ekvivalenty již v jazyce existují. Použití nelibozvučných novotvarů a slovních hříček je přijatelné v určitém kontextu - v přímé řeči, literárních dílech, fejetonech apod., kde plní funkci stylistického zabarvení, např. ironického „Товарищи, во многих из нас ещё сильны элементы *детсадизма*“ nebo komického „Товарищи спортсмены, жеребьевка продолжается. Кто *отжеребился*, пройдите к своим машинам.“ [Голуб 1997].

Současná módnost anglického jazyka má též za následek tzv. „ложные англицизмы“ nebo „псевдоанглицизмы“, které vznikají především v názvech firem a obchodních značkách. Tyto názvy (*Интеллект-банк, Колор банк, Флора-Москва*) nejsou tvořeny dle ruských pravidel orfografie a morfologie. Vytvořit cizojazyčně znějící název je jeden z marketingových tahů, zahraniční kapitál budí totiž v lidech pocit větší důvěry a kvality, a navíc se jedná o současný módní trend.

Na principu pseudoanglicizmů vznikla také slovní spojení (tvořená anglickými slovy a morfémy), která v anglickém jazyce neexistují, např. *автостоп* (autostop, z angl. auto a stop), *клипмейкер* (kdo vyrábí klipy, z angl. clip a maker), *фейсконтроль* (kontrola před vstupem, např. do klubu či na diskotéku, z angl. face a control), *сейфинг* (bezpečnostní schránky v bance, z angl. safe a sufix - ing), nebo u nichž dochází k významovému posunu, např. u slov *бутсы* (kopačky, z angl. boot - bota), *байкер* (motorkář, z angl. biker – cyklista), *кемпинг* (tábor, kemp, z angl. camping - kempování), *киллер* (profesionální zabiják, z angl. killer – vrah), *смокинг* (smoking, z angl. zast. smoking jacket – pánská vrchní část oděvu, sametové sako).

2. ZPŮSOBY TVOŘENÍ NOVÝCH SLOV V SOUČASNÉ RUŠTINĚ

2.1. MORFOLOGICKÝ ZPŮSOB TVOŘENÍ SLOV

Převážná většina nových slov je nyní tvořena morfologickým způsobem. Nová slova se tvoří *odvozováním neboli derivací, skládáním neboli kompozicí a zkracováním slov.*

2.1.1 ODVOZOVÁNÍ SLOV

Nejproduktivnějším způsobem slovo tvorby je v současné době odvozování neboli derivace. Odvozováním vznikají nejčastěji substantiva, adjektiva jsou odvozováním tvořena v nesrovnatelně menší míře a v nejmenším počtu pak verba a adverbia.

Pojmenování vznikají na základě již existujícího základu přidáním slovo tvorného formantu, afixu, tedy přípony, předpony nebo postfixu (-ся) [Man 1987: s. 23]. Vedle afixálního způsobu existuje rovněž odvozování bez přípony změnou tvaru slova.

a) Odvozování pomocí přípon se nazývá rovněž sufixací a je v posledních letech nejrozšířenějším způsobem odvozování slov, má nejvíce slovo tvorných kategorií a typů.

Odvozování podstatných jmen

Většina substantiv se odvozuje od sloves, např. příponou **-ка** (*разборка* – *разбирать*, *тусовка* – *тусоваться*, *зачистка* – *зачистить*), od přídavných jmen, např. příponou **-ик** (*силови́к* - *силовой*, *теневи́к* - *теневой*) nebo od jmen podstatných, např. příponou **-щик** (*монополю́щик*).

Pro názvy osob rodu mužského jsou typické přípony **-тель** (*предпри́ниматель*), **-итель** (*телохранитель*), které však v současné době nejsou příliš produktivní a nově vznikají spíše slova složená ze slov s těmito příponami.

Rozlišujeme ruské a cizí přípony. V posledních letech se setkáváme především s ruskými příponami: **-ик** (*рыночник*, *фондовик*, *аллергик*, *боевик*), **-ник** (*штатник*, *государственник*, *охранник*), **-щик/-чик** (*компьютерщик*, *региональщик*, *лимитчик*), **-ист** (*джазист*, *граффитист*, *террорист*, *гекачепист* – член ГКЧП, *ельцинист*, *гамсахурдист*, *звиздист*), **-нин** (*землянин* житель планеты Земля). Přípona **-ец** (*думец* člen Dumy, *однопартиец* spolustraník, *гринписовец* člen Greenpeace, *лужковец*, *лимоновец*, *путинец*, *макашовец*, *жириновец*) je typická pro názvy členů skupin či organizací.

Z cizích předpon jsou nejproduktivnější sufixy: **-тор** (*капитализатор*, *терминатор*, *демократизатор*), **-ер/ -ёр** (*гэмблер*, *брокер*, *риэлтер* – осуществляет посредническую и иную деятельность на рынке недвижимости, *фермер*, *позёр*, *волонтёр*), **-ант** (*индоссант* – лицо передающее права по ордерной ценной бумаге, *конкурсант*, *подписант*, *гарант*).

Pro názvy osob ženského pohlaví, která vznikají přechýlením z názvů osob rodu mužského je typická přípona **-к(а)** (*культуристка*, *регбистка*, *землянка*, *террористка*). Přípony **-иц(а)**, **-ин(я)**, **-есс(а)**, **-ш(а)** nejsou v současné době příliš produktivní.

U některých názvů rodu mužského nelze v ruštině utvořit názvy ženského rodu změnou přípony, například u názvů povolání cizího původu, u nichž se proto používají názvy rodu mužského i pro ženy. Tato podstatná jména se nazývají **vespolná** [Man 1987: 31], např. *сенатор*, *генетик*, *аудитор*, apod. Rod je v těchto případech vyjádřen morfologickými tvary rozvíjejících slov nebo víceslovným pojmenováním, např. *девушка- диджей*, *женщина-бизнесмен*.

Názvy věcí a nástrojů se tvoří od základů substantiv, adjektiv a sloves. Produktivní jsou nyní přípony **-ник** (*мобильник*), **-к(а)** (*посудомойка*, *иномарка*, *толстовка*), **-ор** (*монитор*, *процессор*, *синхронизатор*, *инкубатор*, *вибратор*), **-ер** (*ваучер*, *сканер*, *принтер*, *браузер*), **-иц(а)** (*йогуртница*).

Názvy prostor a míst mají přípony **-ник** (*бинарник* исполняемый файл, обычно с расширениями .com .exe .dll), **-ня** (*мэрия* radnice, městský úřad, *думляндия* пространство в игре DOOM).

Abstraktní názvy bývají odvozovány od jmen přídavných a sloves pomocí přípon: **-ость** (*загрязненность, совковость, леворадикальность, некоммуникабельность*), **-ство** (*дизайнерство, челночество, диссидентство*), která bývá současně i charakteristickou příponou jmen hromadných.

Názvy dějů jsou vyjádřené podstatnými jmény slovesnými s příponami **-ние** (*декларирование, конвертирование, лицензирование*), **-ение** (*разгосударствление*). Tato slova mívají dva významy, jednak znamenají proces a zároveň také výsledek tohoto procesu.

Názvy cizího původu mívají přípony **-изм** (*гангстеризм, ельцинизм, нонконформизм*) a jsou charakteristické pro pojmenování různých směrů, žánrů a odvětví. Pomocí přípony **-ци(я)** jsou tvořena podstatná jména z přídavných jmen a sloves cizího původu (*долларизация - долларизованный, политизация - политизировать, легализация - легализовать, активизация - активизировать, квалификация - квалифицировать, либерализация - либерализировать, инновация - инновационный, приватизация - приватизировать, капитализация - капитализировать*), **-ия** (*эвтаназия*).

Po vzoru názvu mláďat s příponou **-ят(а)** se tvoří expresivní názvy stoupenců či blízkých spolupracovníků v podřízené pozici, např. *ельцинята* (o Немцове и Кириенко), která mají ironické zabarvení.

Pejorativní zabarvení má například i přípona **-щин(а)**, která je v poslední době hojně užívána v politické žurnalistice (*жириновщина, путинщина, гайдаровщина*). Další často používaná pejorativní přípona je **-ш-ник** (*гэбэшник* příslušník KGB), **-уха** (*массовуха* masová kultura, *невезуха* pech, smůla, *передовуха* передовая статья, *кольцевуха* кольцевая дорога, *порнуха* эротический фильм).

Odvozování přídavných jmen

Přídavná jména vznikají také nejčastěji odvozováním pomocí přípon a navíc pak ještě skládáním. Mezi nejproduktivnější přípony patří ty, které se přikládají k slovním základům substantiv: **-н(ый)** (*хоспис - хосписный, дискета - дискетный, компьютер - компьютерный, ваучер - ваучерный*), **-ов(ый)**

(холестерин - холестериновый, грант – грантовый, джинсы - джинсовый, совковый совки - советские граждане), **-ск(ий)** (дилерский, плюралистический, тинейджерский, коммерческий).

Méně časté jsou např. přípony **-л(ой)** (нежилой nebytový), **-ев(ой)** (околосветовой blízky rychlosti světla) nebo přípony přídavných jmen slovesných, např. **-ем(ый)** (неизбираемый nevolitelný).

Mezi hovorové přípony patří např. – **бель-н(ый)** (читабельный čtivý, смотрибельный такой, который стоит посмотреть, или можно посмотреть, не скучный).

V tisku se nyní setkáme také s přídavnými jmény, která se odvozují od zkratkových slov, např. КГБ казэбэшный, гэбэшный, ЦРУшный, МГУ эмгеушный, СНГ эсэнгевский, ФСБ эфэсбэшный.

Odvozování příslovčí

Пříslovčí je odvozováno obecně velmi málo, v posledních letech např. рыночно (мыслить рыночно), экстремально (экстремально высокий).

b) Odvozování pomocí předpon

Odvozování pomocí předpon neboli prefixace se v ruském jazyce ve srovnání s příponovým tvořením objevuje méně. Předpony rozlišujeme pravé a nepravé. Pravé předpony jsou morfémy, které v jazyce nevystupují samostatně a nepravé předpony jsou morfémy, které mají svůj význam i samostatně, většinou se jedná o předložky nebo částice. Odvozování předponami je v ruském jazyce nejčastější u přídavných jmen. Odvozují se však i jména podstatná a předpony přijímají též slovesa.

U sloves se odvozováním pomocí předpony většinou vyjadřuje vid, např. на- (наприватизировать), об- (обналичить/обналичивать чек), при- (припарковаться), от- (отксерокопировать, отформатировать). Jak je patrné z příkladů, vidové dvojice jsou odvozovány již také u nově přejatých slov. Slovesa se v současné době odvozují nejčastěji pomocí přípony за-, která dává slovesu buď

význam zakončenosti děje nebo jednorázovosti děje, např. *запаковать, зааккумулировать, закомпоновать*.

V rámci současné tendence jazykové ekonomie jsou často víceslovné názvy dějů nahrazovány jednoslovnými a to pomocí všech předpon, které ruský jazyk využívá: **вы-** (*выгулять, выцеловать*), **до-** (*дообъяснить, доссориться*), **за-** (*заангажировать, зацентрализовать, закомпоновать*), **на-** (*наанализировать, набастовать*), **о-** (*обустроить, обсмотреться, осовременить*), **от-** (*отговорить, отмитинговать, оттренировать*), **пере-** (*переутвердить, перезаказать*), **по-** (*пообъяснить, поприседать*), **под-** (*подхлопать, подтопать*), **при-** (*приостановить*), **про-** (*проанатомировать, проигнорировать*), **раз-** (*разрегулировать, растренироваться*), **с-** (*сориентировать, спрогнозировать*).

V posledních letech se podstatným způsobem zvýšila produktivita odvozování sloves pomocí přípon v hovorovém jazyce, např. **за-** (*закладывать* donositel na koho-to или пить слишком много алкоголя, *закумариться* принять наркотики), **на-** (*наклюкаться* napit'sya, *накапать* prásknout), **под-** (*подклеить* начать дружить / встречаться с кем-то, *подхалтуривать* зарабатывать в свободное время, *подработать, подрастерять*), **от-** (*отпиарить*), **про-** (*просыхать* трезветь, *пролоббировать*), velké množství nových sloves má expresivní zabarvení.

Rozlišujeme dva typy předpon, domácí a cizí. K domácím předponám patří např.: **без-** (*безальтернативный*), **не-** (*неправительственный*), **под-** (*подзарядка*), **вы-** (*выездной*), **до-** (*договорный*), **над-** (*надгосударственный*), **пере-** (*перезагрузка* повторный запуск компьютера), **про-** (*проарабский*), **с-** (*клонировать* совершить клонирование), apod. Z cizích předpon jsou nyní nejfrekventovanější předpony: **анти-** (*антиперестроечный, антиноменклатурный, антигайдаровский, антиельцинский*), **де-** (*десоветизация, декоммунизация, дебюрократизация, дедолларизация*) a **пост-** (*посткоммунистический, постельцинский*).

c) Odvozování pomocí předpon a přípon

Pomocí přípon a předpon, tzv. smíšeným způsobem odvozování, se většinou odvozují přídavná jména od jmen podstatných. Předpony vznikají z předložek, které se v těchto případech mění v nepravou příponu. Nejčastějšími příponami jsou u tohoto typu odvozování **-в(ый), -в(ой), -н(ый)** a **-ск(ий)**. Typickými předponami jsou u tohoto způsobu slovo tvorby např. **вне-** (*внеевропейский, внебиржевой, внедорожный* - *полевой, внесупружеский, ветельный*), **под-** (*подпороговый* - *под порогом внимания, восприятия*), **про-** (*проарабский, прореформенный*), **при-** (*примоднённый* - *подлежащий моде*), **без-** (*безотходный*), **над-** (*надгосударственный*), **после-** (*послеваучерный*), **до-** (*доперестроечный*).

Tímto způsobem se odvozují též podstatná jména, a to od sloves či podstatných jmen, např. *внедорожник* (*полноприводный автомобиль*), *подпитка* (*финансовая*), ale i příslovce, např. *по-гайдаровски, по-ельцински, по-путински*.

Slovesa jsou často odvozována od podstatných jmen pomocí předpon (např. *от-, раз-, пере-, на-*) a přípon (**-и-, -ирова-**), např. *разгрузинить* (*лишить кого-либо свойств, качеств грузина*), *отдекретиться* (*выйти из декрета*), *перегенералить* (*слишком увлечься генеральской должностью*), *наультиматировать* (*выдвинуть ультиматум, наябедничать*), většinou se však jedná o pojmenování hovorového stylu.

Opět jsou tvořeny velmi často expresivní výrazy, např. *забугорный* (*за бугором*), *приработок* (*побочный заработок*), *подковёрный* (*тайный, секретный*), *занаркоченный, занюханый* (*под влиянием наркотиков*).

d) Odvozování bez přípony – konverze

Jedná se o morfologicko-syntaktický způsob tvoření slov, při kterém dochází k přechodu pojmenování z jednoho slovního druhu k jinému, čímž se mění nejen význam pojmenování, ale též jeho funkce.

Podle slovního druhu, který je účelem konverze, rozlišujeme: **substantivizaci** přídavných jmen a přídavných jmen slovesných, např. *напряг*, *федерал*, a **adjektivizaci** přídavných jmen slovesných, z nichž vznikají vlastní přídavná jména, např. *удешевлённый* (*удешевлённый проект*), *счётный* (*счётная палата*), *приватизированный* (*приватизированный объект*).

V současné době je v rámci konverze nejproduktivnějším způsobem substantivizace, většinou se jedná o substantivizaci přídavných jmen, např. *бесхоз* (неимеющий хозяина, владельца), *неформал* – член неформальной группы, *интенсив* (интенсивный курс), *нелегал* (пребывающий на территории нелегально, без документов), *беспредел* (беззаконие, не имеющее границ, хаос), *неликвид* (имущество, которое не может быть использовано и подлежит ликвидации, продаже), *безнал* (безналичный расчёт), *экслюзив* (что-то единственное в своем роде, созданное специально), *маргинал* (тот, кто находится вне своей социальной среды), ale setkáváme se i se substantivizací přídavných jmen slovesných, např. *прикид* (супер одежда), *отпад* (крайнее эмоциональное состояние), *облом* (неудача, неуспех, разочарование).

2.1.2 SKLÁDÁNÍ SLOV – КОМПОЗИЦЕ

Mezi velice aktivní způsoby tvoření nových slov patří dnes také složeniny, které vznikají spojováním několika slovních základů, nejčastěji dvou (např. *видеобар*). Složenina přijímá morfologickou charakteristiku koncového slova, většinou se jedná o substantiva a adjektiva. Složená slova vznikají méně často než odvozeniny, v ruském jazyce jsou ale přitom častější než v jazyce českém. Složeniny se skládají ze slov domácích i cizích.

Rozlišujeme dva typy složenin: vlastní a nevlastní. **Nevlastní složeniny** neboli *спрежки* (*несобственно сложные слова - сращения*) připomínají víceslovná pojmenování, můžeme je zpětně rozdělit na původní slova bez jakýchkoliv formálních změn [Man 1987: 52], např. *фотооригинал*, *видеоиндустрия*. Dříve se jednalo o ustálená slovní spojení, která se postupem

času stala lexikálními jednotkami (např. *вышеизложенный, труднодоступный, ничегонеделание*). Tento způsob slovo tvorby je nazýván též lexikálně-syntaktický a bývá řazen jako samostatný typ slovo tvorby [Валгина 2002]. V současné době jsou nevlastní složeniny většinou přejímány z angličtiny buď jako celek, např. *шоп-тур, пресс-сервис, шоу-бизнес, ток-шоу, пиар-кампания, бильярд-клуб*, nebo vznikají tzv. hybridní kompozita, kdy jeden komponent je domácího původu a jeden je původu cizího, např. *секс-меньшинство, рок-тусовка*.

Vlastní složeniny naopak nemůžeme rozdělit zpět na jednotlivé složky do přirozeného slovního spojení, aniž bychom je formálně pozměnili, často jsou tvořena pomocí interfixu, např. *дисковод, законотворец, токсикомания, чужестранство, судьбоносный*.

Podle vztahu mezi členy složených pojmenování rozlišujeme **souřadné** a **podřadné** typy složenin. V souřadných složeninách je vztah koordinační, jejichž členy mají rovnocennou syntaktickou platnost [Hauser 1986], např. (*глухонемой, трагикомический*), v podřadných složeninách jeden člen určuje druhý a je mu nadřazen, jejich vztah je determinativní (*бизнес-школа, фотофестиваль, тележурналистика, видеопиратство*).

Některé komponenty složenin se často opakují a dávají složeným slovům určitý význam. Vytvářejí se tak skupiny slov se stejnou příslušností, jak formální, tak i významovou. V pozici prvního komponentu to bývají většinou morfémy cizího původu, jako: супер- (*суперигра, суперзвезда, суперлайнер, супертанкер, суперлига, супервыгодный*), нарко- (*наркоденьги, наркобизнес, наркобарон, наркодилер, наркозависимость*) поп- (*поп-звезда, поп-музыка*), макро- (*макроэкономика, макробиология*). I v pozici druhého komponentu jsou v posledních letech časté spíše cizí morfémy, např. – ман (*англоман, библиоман, графоман, наркоман, шоуман, игроман*). Tyto komponenty v mnohém připomínají sufiky, proto se také někdy nazývají syfixoidy.

Složeniny nalezneme častěji v ruském jazyce než v jazyce českém, přitom ale máme některé komponenty téměř totožné, především komponenty

mezinárodního původu. Český jazyk ale mnohdy využívá spíše jiné typy vyjádření, např. odvozeniny a víceslovná pojmenování [Žaža 1999].

2.1.3 ZKRACOVÁNÍ SLOV.

Důvodem zkracování je především ekonomie řeči. Pro ruský jazyk jsou typické dlouhé složené názvy a pojmenování, které je následně třeba zkracovat a zjednodušovat. Zkracování slov je jeden z nejproduktivnějších typů ruské slovo tvorby současnosti.

Zkratky se využívají především v písemné řeči, ale nezřídka se z nich stávají častým používáním **zkratková slova**, která se mohou skloňovat a v některých případech se využívají jako běžná slova v mluvené řeči.

Zkratková slova je možné rozdělit do několika podskupin, na zkratky složené z počátečních **hlásek a písmen** (*СМИ - средства массовой информации, бомж – без определённого места жительства, БТР – бронетранспортёр, МинЧС Министерство по чрезвычайным ситуациям РФ*), zkratky složené z **počátečních slabik** (*спецназ – отряд специального назначения, деморосс – член движения „Демократическая Россия“*), dále též zkratky smíšené sestávající z **počátečních písmen a slabik** (*СИЗО следственный изолятор*) nebo **ze slabik a celých slov** (*партсовноменклатура – партийно-советская номенклатура, межбанковский*). Velmi rozšířená jsou poslední dobou zkratková slova s morfémem *гос-* (*государственный*), *ино-* (*иностранный*), *дем-* (*демократический*), *спец-* (*специальный*), např. *госдоля, госдолг, госпакет, господдержка, госчиновник, госкоррупция, госсобственность, госкомитет, госстрах, иномарка, инофирма, иновлота, демвыборы, демпартия, демобщество, спецназ, спецбанк, спецкорпус, спецэффект*).

Někdy se smíšený typ neskládá z počátečních částí slov, ale i z jejich koncových částí (*мопед – мотоцикл и велосипед*), k novotvarům patří např. *банкомат – банковский автомат, торгомап – торговый автомат*.

Vedle zkratkových slov existují rovněž *vlastní zkratky*, které vznikají mechanickým krácením a spojením počátečních písmen (nebo hlásek) výchozího víceslovného pojmenování [Man 1976: 70], neskloňují se a čteme je tedy jako samostatná písmena, např. ЕС (*Европейский союз*), МГУ (*Московский государственный университет*), МГУП (*Московский государственный университет печати*), РФ (*Российская Федерация*), СНГ (*Содружество Независимых Государств*), ОМОН (*отряд милиции особого назначения*), ГКЧП (*Государственный комитет по чрезвычайному положению*), ТОО (*товарищество с ограниченной ответственностью*), ООО (*общество с ограниченной ответственностью*), АО (*акционерное общество*).

Některé zkratky mají více významů, jako např. АСО znamená 1) *акционерное страховое общество*, 2) *ассоциация студенческих организаций*, které je možné rozlišit pouze dle kontextu.

2.2 SÉMANTICKÝ ZPŮSOB TVOŘENÍ SLOV

Význam slova jako lexikální jednotky lze definovat jako jazykově ztvárněný odraz skutečnosti ve vědomí uživatelů daného jazyka. V jeho jádru je obvykle obsažen pojmový obsah, který může být spojen s průvodními významy expresivními a stylistickými [Hauser 1986]. Rozlišujeme slova jednoznačná a mnohoznačná. Slova mnohoznačná nesou více než jeden význam. Nové významy slova vznikají přenesením nebo posunem významu pojmenování určité skutečnosti. Tímto způsobem dochází ke vzniku mnohoznačnosti slova, tzv. **polysémie**.

2.2.1 PŘENÁŠENÍ VÝZNAMU

Při přenosu významu nevznikají nová pojmenování, pouze se přenáší význam již existujících slov na nové skutečnosti, jevy. Pojmenování je tedy použito pro další pojem, předmět či jev, který *má určitou souvislost*, je motivován původním významem. Původní význam je označujeme jako přímý, nový jako

přenesený. Pojmenování se přenáší na základě společných sémantických znaků, proto hovoříme o sémantickém způsobu tvoření slov.

Důvodem vzniku nového významu u již existujících slov jsou nové předměty a jevy, čímž vzniká i potřeba je pojmenovat. Původní a nový význam spojuje metaforická či metonymická vazba, o mnohoznačnosti tedy hovoříme v případě, že nový jev je původním jevem nějakým způsobem motivován a sdílí společné sémantické znaky.

Opakem mnohoznačnosti je jednoznačnost, tzv. monosémie. Slova monosémantická vznikají většinou pro konkrétní předměty, v současné době vznikají taková slova většinou přejímáním slov z cizích jazyků. Jazykovým vývojem ovšem i tato slova mohou po čase získat nové významy a zařadit se tak do řady slov mnohoznačných.

Podle základu, který motivuje přenos významu rozlišujeme tři druhy přenášení: metaforu, metonymii a synekdochu [Man 1987: 113]. Metafora, metonymie a synekdocha jsou základními typy slov přeneseného významu, které se označují souhrnně tropy. Přenesené významy vznikají nejvíce mezi substantivy, což je dáno jejich menší syntagmatickou závislostí na ostatních slovních druzích [Novikova 2002: 24]

Nejproduktivnějším způsobem přenosu významu slova je v současné době **metafora**, v níž je použita podobnost některého znaku původního významu slova, jedná se o přenášení na základě vnější podobnosti. Předměty či jevy se mohou shodovat nebo vykazovat vnější znaky podobnosti např. barvy (*серебрянные волосы, золотистый снег*), tvaru (*зуб пилы, зубья колеса*), umístění (*нос лодки*), funkce (*голова* или чаще *глава семьи, глава государства*) apod.

Metonymie znamená přenášení pojmenování z jednoho předmětu nebo jevu na druhý na základě věcné souvislosti [Man 1976: 115]. Rozlišujeme metonymii strukturní, kontextovou a metonymii etymologickou. **Metonymie strukturní** je taková, která zachovává i původní význam. Jedná se například o přenos z abstraktního pojmu (děj, stav, vlastnost) na věc nebo osobu nebo naopak z věci nebo osoby na abstraktní pojem.

Typickými příklady jsou věty: *Весь класс замолк. Этот класс очень удобный. Дети любят пение. Её пение было слышно даже на улице. Ветер поет. У него бойкое перо. Это умная башка.* [Даль 1882]

Nová slova, která vznikla v důsledku metonymického přenosu, jako přechodu celku na část a opačně, jsou např. *дипломат* (человек, защищающий интересы страны, и также портфель, который такой человек носит), коктейль (сорт напитка и вечеринка, где такие напитки пьют).

Vedle strukturní metonymie rozlišujeme též **kontextovou metonymii**, která označuje přenos vlastního jména na konkrétní soubor díla nebo konkrétní událost (*читать Пушкина, слушать Пугачеву, петь Окуджаву*). Posledním typem metonymie je **etymologická metonymie**, která se nazývá rovněž metonymickou apelativizací. Jedná se o přenesení vlastních jmen na obecná označení osob a věcí (*манчестер, кашемир, дамаск, коньяк, ампер, джоуль*).

Synekdoha je způsob přenášení, kdy jméno celku je použito pro označení části (*Франция напала Россию. Он съел уже две талерки.*) nebo naopak je jméno části použito pro označení celku (*парус* вместо *лодка*, *волны* вместо *море*, *родной кров* вместо *родной дом*). Synekdocha bývá považována za druh metonymie.

Přenášení významu bývá způsobeno potřebou pojmenování nových faktů (např. *коммерция, коммерческий*), potřebou emocionálně-expresivního obohacení vyjádření (např. *бум* – резкое, интенсивное развитие) nebo změnit funkční i stylistickou charakteristiku slova (např. *диалог* – в лексиконе дипломатии, политики „переговоры, контакты“).

Пříklady nově přenesených významů:

яблочный – пуні: 1. относящийся к общественно-политическому объединению Яблоко, 2. слово из наркотического аргю: появление вкусового ощущения во рту после инъекций или приема психостимуляторов,

зелёные – původní význam slova: безусый, детский, молодой, несовершеннолетний, пуні: доллары США

деревянные – *nový význam*: российские рубли

посудомойка – *původně*: работница, моющая посуду, *pupí*: посудомоечная машина

президент – *původně*: избираемый на определенный срок глава государства, *nový význam*: избираемый руководитель некоторых обществ, учреждений, высшее должностное лицо компании, корпорации

наёмник – *původně*: военнослужащий наёмного войска, *nový význam*: наёмный работник, менеджер.

теневой – *nový význam*: связанный с незаконными способами обогащения (напр. *теневой бизнес, теневая экономика*)

паралич – *pův.* заболевание, связанное с утратой подвижности органов, *nový význam*: полное бездействие власти, экономических, социальных и политических механизмов в государстве (напр. *паралич власти, в ekonomice – на грани паралича*)

обвал – *pův.* падение глыбы, камня, снега, земли, *nový význam*: банкротство, крах (в *ekonomice – обвал национальных валют*)

замороженный - *pův.* подвергнувшийся действию холода, мороза (*замороженная рыба, фрукты*), *nový význam*: оставленный на прежнем уровне (*замороженные цены, вклады, средства*).

Patří sem také metaforické výrazy, které byly do ruského jazyka přejaty kalkováním, např.:

мышь – *nový význam*: *роś.* устройство ввода, которым можно оперировать одной рукой,

окно – *nový význam*: *роś.* рамки открывающиеся на мониторе.

2.2.2 POSUN VÝZNAMU

Posunem nevznikají nová pojmenování, pouze se posouvá význam již existujících slov na nové skutečnosti, jevy. Původní význam slova přestává být tímto posunem aktuální, nový význam zaujímá jeho místo a stává se přímým, hlavním významem [Hauser 1986].

Při této sémantické změně dochází buď k rozšiřování nebo zužování významu pojmenování. Rozšiřování významu slov je častější než zužování významu slova. Obecně se jedná opět o sémantický způsob tvoření pojmenování.

Původní význam slova často ztrácí svou aktuálnost. Např. slova справедливость, гуманность, демократия, партия, реализм, která měli v době komunismu význam zúžený jednoznačným kontextem „социалистический“, nabyly v 90. letech v Rusku zcela nový význam. Stejně tak slovo партия, jako politická strana, v sobě původně zahrnovala komponent „коммунистическая“, i když toto adjektivum nebylo ve větě uvedeno. [Валгина 2001]. Některá slova tedy ztrácí politický či ideologický přívlastek nebo též negativní konotaci, např. slova миллионер, бизнесмен, предприниматель.

a) *Rozšiřování významu slov*

K rozšiřování významu dochází při vzniku nového denotátu na základě jeho motivace významem původním [Valgina 2001].

Пříklady posunu významů:

карточка – původně: небольшой прямоугольный листок плотной бумаги, картона для занесения каких-л. сведений, nyní: кредитная / пластиковая карточка

взломщик - původní význam slova: вор, проникший в помещение посредством взлома, nyní: тот, кто взламывает компьютерные программы

визитная карточка – (визитка) – z franc. jazyka přišla do RJ v 19. století, původní význam: dokument, уведомляющий о посещении (визите), nyní: листок содержащий сведения о личности, о фирме (организации), способ передачи контакта

крутой – pův. отвесный, обрывистый, резко меняющий направление, nový význam: 1. о человеке, отличающемся особой физической силой, властью, жестокостью и т.п. (*крутой парень*); 2. о человеке, превосходящем других в какой-либо сфере деятельности, благосостоянии (*крутой бизнесмен*); 3. успешный, модный (*крутой мотив, крутая машина*).

клуб – původní: культурно-массовое учреждение (общественная организация, объединяющая группы людей, напр. сельский клуб, городской клуб, клуб туристов apod.), nyní: новое учреждение, специально оборудованное место, где люди встречаются: *арт-клуб, диско-клуб, ночной клуб, бизнес-клуб*, также о финансовых и коммерческих организациях: *Европейский клуб стран-кредиторов, Инвестиционный клуб*.

пиратский – původní význam: принадлежащий морскому разбойнику, nový význam: производящий нелегальные копии видео или аудио записей с целью их продажи.

b) Zužování významu slov

Zužováním se význam slova upřesňuje, jeden nebo i více významů slova se odděluje a přestává se používat, jeho sémantika se tím zužuje [Valgina 2001]. Jedná se o významy, které jsou nahrazovány novými synonymy nebo o významy, které zastarávají a ztrácejí aktuálnost vyjádření v současné realitě.

Příklady úžení významu: *ваучер* (dříve poukázka i privatizační certifikát, nyní poukázka), *пионер* (dříve průkopník i člen dětské organizace, nyní zůstává význam průkopníka), *товарищ* (dříve přítel i člen komunistické strany, nyní přítel).

2.3 KOMPLEXNÍ NEBOLI VÍCESLOVNÁ POJMENOVÁNÍ

Víceslovná pojmenování tvoří ve větě významový celek. Tato pojmenování označují jeden pojem a jeho jednotlivé části nelze nahrazovat synonymy. Slovní spojení jsou buď **volná**, **vázaná** nebo **ustálená**, (tzv. frazeologismy). Ve volných slovních spojeních si určující člen ponechává svou samostatnost a svůj plný nominativní význam, např. *средний класс* střední třída. Ve vázaných pojmenováních ztrácí část pojmenování svou samostatnost a nabývá nového, přeneseného významu, např. *слепая кишка* [Man 1987: 77-78]. Na druhé straně frazeologismus (nebo též frazém) má význam pouze jako celek a nelze ho rozložit bez ztráty smyslu.

Slovní spojení jsou tvořena na základě syntaktických a gramatických vazeb. Podle slovního druhu určujícího slova ve spojení rozlišujeme sousloví jmenná (substantivní) a slovesná. **Substantivní** sousloví jsou např. *налоговые каникулы, адресные меры, дикий рынок, шоковая терапия, чемоданы улик* („компромат в чемоданах“), *теневая экономика, русскоязычное население, товарищество с ограниченной ответственностью, потребительская корзина, возобновляемые ресурсы* obnovitelné zdroje, **slovesná** sousloví jsou např. *отмывать деньги, забрасывать грязью, уйти в офшор, вывести средства в офшор*.

Z hlediska formy rozlišujeme sousloví jednoduchá, tzn. dvouslovná (*теневые доходы - грязные деньги*), a složená, tedy víceslovná (*страны ближнего/дальнего зарубежья, встреча без галстуков* неформальная встреча, *размер минимальной зарплаты*).

Na vzniku nových slovních spojení a frazeologizmů se podílí i nedávno přejatá cizí slova. Účast nově přejatých slov na tvoření víceslovných pojmenování je jedním z důkazů, že jsou tato slova již zakořeněna v ruském jazykovém systému.

Rovněž u slovních spojení s komponentou přejatého slova rozlišujeme volná a vázaná slovní spojení a spojení frazeologická, s přeneseným významem [Маринова 2008: 246]. K volným a vázaným slovním spojením patří např. *брать/взять тайм-аут* (делать перерыв в деятельности), *попасть в топ, быть в топе* (иметь успех, пользоваться популярностью), *хит сезона, инфляционный шок*, přenesený význam mají např. spojení: *протереть линзы* (посмотреть внимательно), *верхушка айсберга* (о том, что составляет лишь часть какой-либо проблемы, конфликта), *слепой брокер* (брокер, выступающий от своего имени и не раскрывающий имени своих клиентов).

Některá spojení s přejatými slovy jsou motivována již dříve vzniklými ustálenými slovními spojeními, např. *удар ниже пейджера* (удар ниже пояса), *фейсом не вышел* (лицом не вышел – о некрасивом человеке), *в оее* (в порядке).

Některá slovní spojení jsou výsledkem překladu, tzv. kalkování, již dříve vznikla např. spojení: *чёрный рынок, жёлтая пресса, голубая кровь*, k novým ustáleným slovním spojením patří: *белый рыцарь* (z angl. white knight - компания, помогающая другой компании избежать поглощения), *зелёный шантаж* (z angl. greenmail - стратегия защиты от поглощения), *здоровые финансы* (z angl. healthy finances), *мозговая атака* (z angl. brain attack), *первая леди* (жена главы государства) [Маринова 2008: 249].

Z hlediska stylového zabarvení můžeme rozlišit odborná a publicistická komplexní pojmenování z různých oblastí, např. z oblasti politické publicistiky (*субъект федерации, правовое государство, однополярный мир, глобальная архитектура безопасности, антитеррористическая операция, властные структуры, постсоветское пространство*), z oblasti ekonomiky (*двойная бухгалтерия, налог на добавленную стоимость, совет директоров, разместить акции, маркетинговая разведка*), ze sportovní oblasti (*фигурное катание, акробатические коньки*) a z oblasti výpočetní techniky (*жать батоны, желтая сборка, лазерный принтер, матерный борд*)

Víceslovní pojmenování mohou mít i expresivní zabarvení, např. *лица кавказской национальности, красный пояс России, партия власти, красно-коричневые депутаты.*

Při tvorbě nových slovních spojení může hrát úlohu výběr klíčového slova, které pak tvoří společné sémantické pole, např.: *силовой – силовые руководители, силовые министерства, силовые министры, силовые структуры; пространство, поле – конституционное пространство, административное пространство (поле), экономическое пространство (поле), политическое пространство, антимонопольное пространство, общеобразовательное пространство, культурное пространство (поле), психологическое пространство; рынок, рыночный – рынок недвижимости, рынок инвестиций, рынок ценных бумаг, рынок облигаций, рынок векселей, рынок компьютеров, рынок оружия, рынок вооружения, рынок телекоммуникаций, рынок новостей, рыночная экономика, рыночные структуры, рыночные цены, рыночные отношения, рыночные преобразования, рыночные лозунги, рыночный маркетинг, рыночный курс, рыночная инфраструктура, рыночная стоимость, рыночная пропаганда, рыночное законодательство, рыночное хозяйство, министры-рыночники, радикалы-рыночники.*

Z víceslovných pojmenování pak mohou kondenzací vznikat jednoslovná pojmenování. Tento proces se nazývá **univerbizace** a nejčastěji se jedná o spojení přídavného jména se jménem podstatným, např. *пятиэтажка* (пятиэтажный дом), *оборонка* (оборонная промышленность), *наличка* (наличные деньги), *визитка* (визитная карточка), *высотка* (высотное здание), *зачётка* (зачётная книжка), *стратегия* (стратегическая игра), *идентичка* (идентификационная карточка) ale produktivním způsobem univerbizace je univerbizace sloves pomocí předpon, např. *выгулять, дообъяснить*. Univerbizovaná pojmenování jsou často nespisovného charakteru a jejich vznik souvisí se sklonem k úspornosti ve vyjadřování.

Existuje i opačná tendence, kdy dochází k transformaci jednoslovného pojmenování ve víceslovné. Tento princip se nazývá **multiverbizace**, např.

участвовать – *принимать участие*, экспериментально – *экспериментальным путём* [Man 1987: 89]. Multiverbizace se používá především v psaném projevu, nejvíce pak v odborném a publicistickém stylu.

Frazeologizmy (neboli frazémy) jsou ustálená víceslovná pojmenování s přeneseným významem. Tento způsob slovtvorby není v současné době produktivní. Pořadí slov frazému je nezaměnitelné a význam není přímo odvoditelný z významů jeho jednotlivých složek. Rozlišujeme **frazémy nevětné**, např. *прикинуться дохлой рыбкой* (ne vmешиваться, не принимать участия, dělat mrtvého brouka), *сделать что-нибудь с порога* (сразу, не обдумав), *довести до ума* (довести до кондиции, привести в требуемое состояние), *без руля и без ветрил* (стихийно, неорганизованно, неуправляемо), *сойтись во мнении,-ях* (объединяться в точках зрения), *встреча в верхах* (на úrovне глав государств), *зелёная карточка*, *театр абсурда* (o нелепом, безсмысленном действии, факте), ustálená přirovnání (*глухой как пень*, *красивый как картина*, *глуп как пробка*), a **frazémy větné**, především pořekadla (поговорки), přísloví (пословицы), výroky významných osobností (цитаты).

3. PŘEJÍMÁNÍ SLOV

3.1 DŮVODY PŘEJÍMÁNÍ

Jedním z neaktivnějších procesů obohacování slovní zásoby je v současné době přejímání slov a „ačkoliv se jedná o obrovské množství nových pojmenování, nepřevyšuje jejich množství 10% slovní zásoby“ [Шанский 2007: 106]. Důvodem je, že ruština přistupuje k přejímání nových pojmenování velmi tolerantně, až vstřícně. V historii ruského státu je několik období, kdy byla přejímána slovní zásoba z jiných jazyků podobně rozsáhlým způsobem jako nyní. Většinou se jedná o období, kdy docházelo k zásadním politickým a společenským změnám, válkám či velkému technickému rozvoji, ale především k navazování užšího kontaktu národů.

Takovým obdobím je například vláda Petra I. Množství přejatých slov v té době souvisí především s jeho orientací na západní kulturu a zaváděním reforem přibližujících Rusko západnímu světu. Přejatá slova tohoto období zahrnují všechny oblasti života společnosti, např. *декрет, проблема, инструмент, карта, костюм*, apod. Petr I. nechal dokonce sepsat slovník přejatých slov. Tento ručně psaný slovník „Лексикон вокабулам новым по алфавиту“ čítal 503 pojmenování nových reálií a jedná se o první známý slovník tohoto druhu v Rusku.

Přejímání z cizích jazyků může též ovlivnit módnost cizího jazyka v Rusku, příkladem může být obrovské množství nových slov přejatých z francouzského jazyka v 19. století, kdy se stal francouzský jazyk a francouzská kultura ve vyšších kruzích společnosti natolik módní a rozšířený, že se mnohá slova stala obecně používanými a rodilí mluvčí již nepovažují tato slova za cizí, např. *спектакль, вальс, сун, букет, галоши*. I dnes můžeme pozorovat podobnou tendenci, tentokrát s anglickým jazykem. Mnohá slova anglického původu dnes v hovorové řeči nahrazují stávající ruská pojmenování, např. *герла* (z angl. girl) – девушка, *шузы* (z angl. shoes) – ботинки, *плеер* (z angl. player) – проигрыватель.

Přejímání slov v současné době vyjadřuje však především potřebu pojmenování nových skutečností, jevů a předmětů. Nové pojmy souvisí s vědeckým, technickým, kulturním, politickým a ekonomickým vývojem

společnosti. Boris Melc dokonce tvrdí, že „prakticky všechna slova z oboru vědy, politiky, ekonomiky, obchodu a kultury jsou přejatá“ [Мельц 2001].

V publikaci z konce 90. let uváží S. Žaža, že: „Počet nově přejatých slov, která do ruského jazyka pronikla za poslední dvě desetiletí, dosahuje desítky tisíc. Z jejich celkového objemu pochází asi 65% z anglického jazyka, 15% z jazyka francouzského, 10% z jazyka německého a italského“ [Žaža 1999: s. 30], v současné době se však při pohledu do slovníku neologizmů zdá, že procento slov přejatých z anglického jazyka je mnohem vyšší.

K interlingvistickým příčinám přejímání je možné řadit: 1) neexistenci ekvivalentu názvů nových předmětů a pojmů v daném jazyce, např. *плеер*, *импичмент*; 2) tendence k používání jednoho slova místo opisného výrazu, např. *мотель* místo *гостиница для автотуристов*, *брифинг* místo *короткая пресс-конференция для журналистов*, *фристайл* místo *фигурное катание на лыжах*, *снайпер* místo *меткий стрелок*; 3) potřeba přesnějšího vyjádření odstínu významu, např. pro specifikaci sluhu v hotelu se ujalo v ruském jazyce francouzské slovo *портье*, pro označení zvláštního druhu zavařeniny je ujalo pojmenování přejaté z anglického jazyka *джем*; 4) tendence rozšiřovat slovní zásobu o expresivní prostředky, která vede ke vzniku stylistických synonym-, např. *сервис* – *обслуживание*, *лимит* – *ограничение*; 5) přejímání slov na základě podobnosti morfologické struktury, čímž vznikají skupiny slov se stejnými komponenty a proces jejich přejímání se ulehčuje, např. již v 19. století byly přejaty z anglického jazyka slova *джентльмен*, *полисмен*, ve 20. století k nim přibyla slova *спортсмен*, *рекордсмен*, *яхтсмен*, na konci 20. století pak byla přijata slova *бизнесмен*, *конгрессмен*, *кроссмен*, *джазмен*, *омбудсмен*. Stejným způsobem byla přejímána i pojmenování s koncovým komponentem – *бол*, např. *футбол*, *бейсбол*, *мотобол* (командная игра спортсменов-мотоциклистов с мячом), *прессбол* (название белорусской газеты) [Боженко 2006: 5-6].

3.2 UMÍSTĚNÍ PŘEJATÝCH POJMENOVÁNÍ VE SLOVNÍ ZÁSOBĚ

Slova přejímaná z cizích jazyků procházejí vždy ve větší či menší míře procesem tzv. formální adaptace, tj. přizpůsobení novému jazyku. Někdy dochází k tak silnému zdomácnění, že tato přejatá pojmenování již jako cizí slova vůbec necítíme (např. *школа* z lat. *schola*, *шляпа* z něm. *schlappe*, *карман* z turkotatarských jazyků, *салат* z franc. *salade*), v jiných případech patří slova k běžným lexikálním prostředkům, ale stále je u nich zřetelný určitý **rys cizosti**. Ten se může projevat například užíváním skupiny samohlásek (*поэзия, идеал, вуаль*) či souhlásek (*барокко, джаз*), které se v ruských slovech nevyskytují, nebo neruskými příponami (*техникум, студент, директор*) a koncovkami (*трансляция, colloквиум, градус*) či tím, že zůstávají nesklonné (*кино, пальто, кофе, метро*).

Obecně užívaná slova z oblasti kultury, vědy a techniky, která jsou používána i v jiných jazycích se nazývají **internacionalizmy**, jedná se o slova *Интернет, компьютер*, zkratková slova *АБС - автоблокировочная система* (ABS - Anti-lock braking systém), slova složená *компакт диск*, nebo slovní spojení *мобильный телефон*.

V některých případech jazyk přejímá slova, která již mají v jazyce své ruské ekvivalenty, čímž vznikají synonyma, např. *аморальный* – *безнравственный*, *развращенный*, *испорченный*, *апологет* – *защитник, заступник*, *эпотировать* – *потрясти, ошеломить*, *аранжировать* - *приспособлять*, *плейер* – *проигрыватель*, *анонс* – *объявление*, *продлонгировать* – *продлить*, může se jednat též o cizojazyčné termíny, např. *эволюция* – *развитие*, *импорт* – *ввоз*, *экспорт* – *вывоз*, *превентивный* - *предупредительный*.

S touto duplikací mnozí nositelé jazyka nesouhlasí a odsuzují ji jako nadbytečnou. Příčiny vzniku takových synonym jsou různé, může se jednat o módnost přejatých slov, o tendenci terminologizovat nebo o snahu vyjádřit jisté významové zabarvení. Ruská synonyma přitom obvykle ztrácí atribut termínu a

oficiální charakter, proto se v knižním stylu často dává přednost cizojazyčným termínům.

Slova cizího původu se rozlišují dle stupně přijmutí na přejatá slova, exotická slova (exotismy) a barbarismy.

Cizí slova, která pojmenovávají reálie související s kulturou a životem cizích národů, se nazývají **exotismy**. Většinou se jedná o zcela jedinečné pojmy, které nelze přeložit [Man 1987: 171], protože v dané kultuře nemají žádný ekvivalent, např. z kavkazských reálií *аул* osada, *сакля* typ zemljanky, k italským reáliím patří např. *гондола* typ plavidla, *тарантелла* druh tance, ke španělským exotizmům patří *мантилья* přikrývka hlavy a ramen, *кастаньеты* hudební nástroj, *идальго* středověký dvořan, rytíř.

Nově se přejímají exotismy z kultur, které byly dříve západnímu světu nepřístupné, např. z islámského světa (*фатва* nebo též *фетва* - ответ специалиста по шариату на определенный вопрос, *шариат* - совокупность религиозных и юридических норм, основанных на Коране, мусульманское право, *ваххабизм* - религиозно-политическое течение фундаменталистского толка, тесно связанное с современным исламским терроризмом, *рамадан* nebo též *рамазан* - девятый месяц мусульманского лунного календаря, *джихад* - священная война, объявляемая мусульманами иноверцам), z buddhizmu (*хинаяна* - наряду с махаяной одно из двух основных направлений буддизма - южный буддизм).

Nepřeložitelné jsou také např. národní měny (*евро, доллар*) nebo státní instituce dané země (*Эф-би-ай* FBI).

Vedle nepřeložitelných pojmenování existují však i přeložitelná, např. *мистер* – *господин*, *фрау* – *госпожа*, *консьерж* – *привратник*, *швейцар*. Exotismy, které lze nahradit ruským ekvivalentem, mají funkci přiblížení místního koloritu.

Některá slova pak byla z cizích kultur přejata a stávají se i ruskou reálií, např. *мэр* starosta, *приматор*, *префектура* prefektura.

Barbarismy jsou cizí pojmenování, která nebyla jazykem přijata a jsou stále pocíťována jako cizorodá. Zpravidla mají v jazyce již ruský ekvivalent, jsou tedy v jazyce nadbytečná. Barbarismy připomínají okazionalismy (příležitostná slova) a nejsou zařazována do slovníků. Zpravidla jsou to slova stylisticky zabarvená a omezená v rozsahu užívání, zachovávají si rysy cizojazyčnosti [Боженко 2006: 7], např. *аллегро, о'кей, мерси, клининг, драйв-ин, джанк фуд, фаст фуд*, často si zachovávají i grafickou podobu (neprochází procesem transliterace), např. *happy end* (ale objevuje se již také хэппи энд), *HR* (též эйч-ар).

Jedná se o často pojmenování, která již v jazyce existují, čímž vznikají duplicitní výrazy, synonyma. Z některých barbarismů se postupem času stávají neologizmy, některé se naopak přestávají používat a v jazyce zanikají.

3.3 ATRIBUTY PŘEJATÝCH SLOV

Nehledě na stupeň přijetí můžeme přejatá slova poznat dle některých fonetických a morfologických atributů [Боженко 2006: 8]:

1. písmeno „a“ na počátku slova svědčí téměř vždy o cizím původu pojmenování, např. *абажур* stínidlo; *алмаз* diamant, *анкета*, *астра*, ruských slov s počátečním „a“ je málo, většinou se jedná o citoslovce a slova od nich odvozená, např. *а, ах, ага, ай, ахнуть, аукаться* apod.
2. písmeno „ф“ ve slově, např. *февраль, кафе, факт, графика, фонарь, форма, софа, кефир, шкаф, рифма, фокус, графин, фильм* apod., výjimkou jsou opět citoslovce: *фу, уф, фыркать* apod.
3. spojení hlásek „ке, ге, хе“ v kořeni slova, např. *ракета, кедр, герб, герой, схема, трахея*, na rozhraní kořene a koncovky se tato spojení objevují i v ruských pojmenováních, např. *на руке, в песке, на строке, по дороге, о враге, о муже, о смехе* apod.
4. sousedství dvou a více samohlásek v kořeni slova, např. *поэт, дуэль, какао, аут, диета, баул, караул, ореол, театр* apod., v ruském jazyce se samohlásky objevují vedle sebe v tzn. hiátu (*зияние*), což znamená na

- rozhraní slov, především předpony a kořene, např. *поэтом, наука, неуч, заахать, поахать, приучить* apod.
5. postavení některých souhlásek vedle sebe, např. *анекдот, экзамен, рюкзак, зигзаг, пакгауз*, apod.
  6. písmeno „э“ se téměř vždy vyskytuje v přejatých slovech, např. *эра, эпоха, этаж, эволюция, элемент, эхо, пэр, этика, алоэ, каноэ* apod., původní ruská slova s „э“ jsou buď citoslovce nebo příslovce místního charakteru, např. *эх, э, этот, этаким, поэтому*, apod.
  7. spojení hlásek „кю, пю, бю, вю, мю“, např. *пюре, купюра* škrt, *дlužní úpis, бюро, бюрократ, бюст* busta, *hrud', дебют*, apod.
  8. zdvojení souhlásky, např. *стресс, аллергия, инновация, диффузия, экспресс, коррозия* koroze, přen. rozklad, *тоннель* tunel, některá zdvojení se postupem času ztrácí, např. *адрес, пудинг, футбол*, apod.
  9. nesklonnost substantiv, např. *кофе, жюри, депо, колибри, кенгуру, пюре, бюро*, apod.
  10. některé přípony (-ист, -инг, -аж, -ер, -ация, ...) či předpony (а-, анти-, ре-, де-, архи-, ...)

Vedle těchto obecných znaků je možné identifikovat charakteristické znaky jednotlivých jazyků. Turkotatarským příznakem je např. opakování jedné samohlásky ve slovním základě (A: *сарафан* šaty bez rukávů, *баишмак* patka, *зарážка*, *казна* stát.pokladna, *батрак* nádeník, *карандаш*, *таракан*, *балаган* bouda, stánek, *барабан*, *лапша* nudle, proužek, ... U: *тулуп* kožich z ovčí kůže, *сундук* truhla, *куфр*, *чубук* troubel dýmky, *čibuk*, *чугун* litina, surové železo...), koncovka -лык a -ча (*шаишлык* maso pečené na jehle, *балык* hřbet jesetera, *ярлык* etiketa, nálepka, *алыча* druh ovocného stromu, *парча* brokát, *саранча*...), kořen slova „баш“ (turkotatar. hlava, *баишмак*, *баишлык*, *баш на баш*, *баишка* palice, makovice, *баишбузук* zbojník...). Pro slova řeckého původu je typická přípona -ос (*космос, термос, пафос, клирос, эпос, хаос* ...). Slova latinského původu končí často na -ум, -ус, -ция, -тор, -ент, -ура apod. (*плениум, аквариум, опиум, форум, корпус, радиус, градус, синус, реакция, кооперация*,

арматура, диктатура, цензура...). Německá slova poznáme dle počátečních písmen - шт, - шп (*штамп* razidlo, šablona, *штемпель*, *штаб*, *шпора* ostruha, traverza...) a anglická slova např. podle zakončení - инг, - мен, - ер (*митинг*, *бригинг*, *рейтинг*, *бизнесмен*, *супермен*, *таймер*) nebo podle postavení souhlásek - тч -, - дж - (*матч*, *скетч*, *менеджер*, *имидж*, *джаз*) [Боженко 2006].

3.4 ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV

Proces přejímání cizích slov je složitý proces vzájemného působení fonetického, morfologického a sémantického systému dvou (i více) jazyků. Přejímaná slova prochází procesem tzv. formální adaptace, tj. přizpůsobení ruskému jazyku, jeho normám a zákonům, a to v rovině výslovnostní, grafické, morfologické a slovotvorné.

Rozlišujeme slova přizpůsobená (adaptovaná), např. výrazy typu *физика*, u nichž je užíván ruský pravopis a běžně se skloňují, slova částečně přizpůsobená, např. *силос* (silos, ze špan. silos, mn. č. od silo), *ботсы* (boty, z angl. boots, mn. č. od boot), *пикировать* (přesazovat, z franc. piquer, něm. pikieren), *шорты* (z angl. shorts), a dále slova **nepřizpůsobená**, která zůstávají nesklonná, pouze bývají zařazována k některému ze jmenných rodů (dříve např. *мадам*, *мисс*, *миссис*, *алоз*, *кенгуру*, *интервью*). V současné době se však přejatá slova přizpůsobují velice rychle a skloňují se, i když nejsou přizpůsobena graficky (např. с Internet`ом). Některá slova jsou přizpůsobena částečně, mají např. neustálenou orfografickou podobu, např. se setkáme s formou slova *френд* i *фрэнд* (*expr.* kámoš, z angl. friend).

Zvuky, které se v ruském jazyce nevyskytují, jsou nahrazována jinými, např. zvuk /h/ se zaměňuje zvuky /r/ nebo /x/ nebo je zcela vynechán (*hardware* – *хардвер*, *хардвэр*, *hockey* – *хоккей*, *hooligan* – *хулиган*, *hardcore* – *хард-кор*, *happening* – *хэппенинг/хепенинг*, *Heineken* – *Гейнекен*, *Horst* – *Горст*, *hurra* – *ура*, *hypothetic* – *гипотетический*, *hypothek* – *ипотека*).

Ruština přejímá převážně způsobem transkripce, tedy v závislosti na fonetické podobě slova v originálním jazyce, např. *импичмент* z angl. impeachment, *цунами* z angl. tsunami, *чек* z angl. cheque. Písmeno „w“ bývá do azbuky transkribováno dvojím způsobem, v závislosti na výslovnosti v originálním jazyce, buď písmenem „в“ (*виндсёрфинг*, *воллейпер*), nebo na počátku slova písmenem „у“ pokud následuje „i“ (*Уилям* William, *уикенд* weekend). Písmeno „j“ je transkribováno několika způsoby, nejčastěji jako „дж“ (*джоггинг* jogging), „и“ (*инь и ян* jin a jang, *иеговист* jehovista) nebo „й“ (*йога* jóga, *йогурт* jogurt). Vznikají také slova s více variantami, např. slovo *jojoba* – *жоjoba*, *хоxоба*, *йоyоба*.

U přejímání z anglického jazyka je slovo motivováno buď jeho grafickou nebo fonetickou podobou. Přejímání formou transkripce přitom převažuje, např. slova *апгрейд* z angl. upgrade /ap'greid/, *байт* z angl. byte /bait/, *сайт* z angl. site, grafickou podobou jsou motivována např. slova *гамовер* z angl. game over /geim'ouvə/, *ентер* z angl. enter /entə/, *микрoпроцессор* z angl. microprocessor /maikrəu'prəusesə/.

K transkripci pojmenování dochází v některých případech postupně a můžeme se s těmito slovy setkat jak v latině tak v azbuce, např. *call center* můžeme nalézt v těchto variantách: *call-center*, *call центр*, *call-центр*, *колл-центр*, *happening* má zatím tři různé varianty: *хэппенинг*, *хеппенинг*, *хепенинг*, slovo *online* je již téměř nahrazeno ruským *онлайн*. Setkáme se i s „hybridními“ výrazy, které prošli transliterací jen částečně, např. *www сайт*, *www браузер*, *мини-CD*, *CD-презентация* (sektáme se ale též s variantami *СиДи* nebo *компакт-диск*).

Ke změnám dochází také v **postavení přízvuku**. Nejustálenější jsou přízvuky u slov přejímaných z francouzského jazyka, kladou se na poslední slabiku (*шофёр*, *дирижёр*, *партер*, *инженер*). U nově přijatých slov se přízvuk při procesu ustálení může měnit, např. nyní *евро* mělo původně přízvuk na konci slova *евро*.

Z morfologického hlediska u přejatých slov rozlišujeme tři typy přejímání, v prvním případě je z cizího jazyka přejat kořen a k němu přiřazena ruská přípona (*марин-овать, монтаж-ник, наив-ный*), v druhém případě je kořen slova ruský a k němu přiřazena přípona cizího původu (*связ-ист, ухаж-ёр*), v třetím případě je slovo přejato jako celek, přejímá se tedy kořen i s příponou (*аудитор, импичмент, блейзер, йогурт, спикер*), jedná se téměř výhradně o substantiva. Podle netypické přípony poznáme, že se jedná o cizí slovo, na první pohled, např. u slov *имейл, кейс, метастаза, лига, офис, комикс, лейбл*. Nejužívanějším přejímaným sufixem je pravděpodobně -инг, např. *холдинг, хепенинг, билдинг, дрессинг, допинг, йогинг, лизинг, рейтинг*.

L. N. Boženko uvádí zajímavý příklad gramatické adaptace slova *Интернет*: „...slovo Internet získalo mezi ruskými nositeli jazyka mnoho nových a často protikladných gramatických charakteristik. Jedni pokračovali v jeho původní podobě, latinkou, a neskloňovali ho (в Interet, без Internet, с Internet и т.д.). Druzí začali k variantě psané latinkou připisovat koncovky v azbuce (в Internet'е, без Internet'а, с Internet'ом). Třetí variantou bylo azbukou psané slovo ovšem bez možnosti jeho skloňování (с Интернет, без Интернет). Tato varianta se rozšířila mezi široké masy, protože dovozovala vyhnout se ožehavé otázce rodové příslušnosti slova, přestože se totiž jedná o „sít“ (substantivum ženského rodu) a v tom případě bychom pracovali s Internet'ой, nebylo slovo takto přijato. Dále vznikla čtvrtá varianta a bylo rozhodnuto, že jakmile se slovo píše rusky, musí se také skloňovat (в Интернете, без Интернета, с Интернетом и т.д.) ... Jak dosvědčil E. A. Levašov, vedoucí skupiny v Oddělení slovníků nových slov a významů, Ústavu lingvistického výzkumu Ruské akademie věd, Интернет byl zařazen do slovníku jako substantivum mužského rodu, které se vyslovuje a skloňuje jako obyčejné slovo ruského původu dle jazykových norem a pravidel (Интернет, Интернета, Интернету, Интернетом). Navíc byly od tohoto slova již odvozena dvě adjektiva: интернетный, интернетовский, což dle slov E. A. Leškova svědčí o ustálení slova v ruské slovní zásobě.“ [Боженко 2006: 12]

Od přejatých substantiv se relativně brzy odvozují i přídavná jména, což je znakem ukotvení slova ve slovní zásobě, např. *ваучерный, консалтинговый, лизинговый, маркетинговый, спонсорский, риэлтерский*, apod.

3.5 SÉMANTIKA PŘEJATÝCH SLOV

Při přejímání cizích slov dochází často ke změně jejich významu. Význam slova může být oproti původnímu zúžen, tzn. že jazyk přijme jen některý z významů tohoto slova, např. angl. meeting (setkání, schůzka, shromáždění, utkání, soutok, rozcestí) převzal ruský jazyk ve formě *митинг* s významem „массовое собрание для обсуждения политических и других вопросов текущей жизни“ [Боженко 2006: 10], nebo angl. slovo boots (boty obecně, či vysoké boty) bylo přejato do ruského jazyka ve formě „бутсы“ s významem fotbalová sportovní obuv se špunty na podrážkách (kopačky). Navíc je u tohoto slova zajímavé, že bylo přejato jako jednotné číslo „бутс“ z anglického slova v množném čísle „boots“, jednotné číslo je v originále „boot“, a přidalo ruskou koncovku množného čísla *бутс-ы*.

A naopak může dojít i k rozšíření významu, např. ital. *caminata* (místnost s kamny) převzal ruský jazyk jako *комната* „любое помещение для жилья“ [Боженко 2006: 10]. Častějším jevem je však úžení významu přejímaných slov, např. slovo „impeachment“ má v anglickém jazyce dva významy 1. obžaloba vysokého veřejného činitele, 2. zpochybnění; do ruského jazyka převzalo slovo *импичмент* pouze první význam, slovo „biker“ má rovněž dva významy: 1. motorkář, většinou člen větší skupiny, 2. cyklista (zvláště na horském kole), ruský jazyk převzal se slovem *байкер* opět pouze první význam.

3.6 ZPŮSOBY PŘEJÍMÁNÍ

U přejímaných slov rozlišujeme, zda je slovo **přejato přímo** z původního jazyka nebo **zprostředkovaně** z jiného jazyka, čímž se může značně změnit fonetická podoba slova i jeho význam. Toto je patrné ze slova *монах*, dříve *мних*, které pochází původně z řeckého jazyka (monachos), ale do ruského bylo přejato

z jazyka německého (Munich). Jiný případ je slovo „*велосипед*“, které vzniklo z latinských lexém *velox* (rychlý) a *pedes* (nohy), přesto ho nelze považovat za latinské slovo, protože vzniklo ve francouzštině, z nějž bylo přejato do ruštiny“ [Шанский 2007: 109].

Dále je třeba rozlišovat, zda je nové slovo přejímáno **ústní formou** nebo **písemnou**, v literatuře, časopisech, katalozích apod. Při přejímání formou ústního podání často dochází z fonetického hlediska k jeho deformaci a přiblížení k ruské výslovnosti, a později je tak poznamenána i písemná forma, např. *пожмакер* z angl. *pagemaker* /peidžmeikə/. U přejímání v písemné formě si nová slova zachovávají znaky bližší originálu, např. pro ruský jazyk netypickou výslovnost, a tím déle trvá jejich osvojování a pronikání do aktivně používané slovní zásoby, např. *декель* (z něm. *deckel*, эластичная прослойка в печатных машинах), kde se „d“ čte tvrdě.

Dalším způsobem přejímání je překlad slov a slovních spojení, tento způsob se nazývá kalkováním a překlady cizích slov kalky (z franc. *calque* „kopie“). Rozlišujeme gramatické, sémantické a frazeologické kalky. Kalky jsou většinou výsledkem literárního či odborného překladu, přičemž některé z nich se následně ujímají i v ústní formě spisovného jazyka. Některé kalky byly naopak vytěsňeny z jazyka jinými pojmenováními, např. původní *книгодержатель* bylo nahrazeno slovem *бухгалтер* (z něm.), původní *предзнание* bylo nahrazeno slovem *прогноз* (z řec.).

Gramatické kalky (словообразовательные кальки) vznikají překladem jednotlivých morfémů cizího slova, např. z franc. *subdivision* vzniklo *подразделение*, a to překladem předpony *sub-* předponou *под-*, kořene *-divis-* slovním základem *-раздел-* a přípony *-ion* příponou *-ен(ие)* [Шанский 2007: 115], nebo z angl. *skyscraper* vzniklo slovo *небоскрёб* překladem slov *sky* – *небо* a *scraper* – *скрести/скребнуть/скребок*.

Sémantické kalky (семантические кальки) jsou taková slova, v nichž je cizojazyčného původu významová stránka pojmenování, jeho sémantika, přičemž struktura slova a jeho podoba je čistě ruská. Jako příklad sémantických kalků uvádí

N. M. Šanský (Н.М.Шанский) slova: *трогать* (вызывать сочувствие, приводить в умиление) a *плоский* (пошлый, банальный), která se objevila v ruském spisovném jazyce na konci 18. stol. a váží se k francouzským slovům *toucher* a *plat*. Jejich nominativní, hlavní význam („прикастаться“ a „ровный, без возвышений и углублений“) byl stejný jako u ruských slov *трогать* a *плоский*, což se stalo základem pro přejímání dalších, přenesených významů slov *toucher* a *plat*. Tak získávají slova významy dříve neznámé a tvoří slovní spojení jako *ничто его не трогало*, *плоская шутка* apod. [Шанский 2007: 117]. Ze současného jazyka můžeme jmenovat pojmenování *цифровой* v novém smyslu digitální (z angl. digital) se objevuje ve spojeních jako *цифровая камера*, *цифровая фотография*, nebo adjektivum *крутой* (z angl. tough) v novém smyslu popisující rozsáhlost předmětu, jevu či člověka vynikajícího kupříkladu fyzickou silou, mocí nebo krutostí, se objevuje v obrovském množství slovních spojení, např. *крутой пожар*, *крутая разгонка*, *крутые специалисты*, *крутой бизнесмен*, *крутой гитарист*, *крутая машина*, *крутые времена*.

Vedle gramatického a sémantického kalku existuje tzv. **hybridní kalk**, který se skládá částečně z přejatého morfému a částečně je přeložen, např. *телевидение*, které vzniklo na základě francouzského *televisia*, spojením přejatého řeckého slovního základu *tele-* a překladu kořene *vis-* rusky *вид-*, nebo *поп-звезда* vzniklo spojením anglického slovního základu *pop-* a překladem kořene *star* - rusky *звезда*.

Překladem se přejímají též idiomatická slovní spojení, tzv. **frazeologické kalky**, např. *взять такси* z franc. *prendre un taxi*, *Знаешь что?* z něm. *Weißt du was?*, *задняя мысль* z franc. *arriere pensee*, *время – деньги* z angl. *time is money*. Nová slovní spojení jsou např.: *бритоголовые* (z angl. *skinheads*), *горячая линия* (z angl. *hotline*), *утечка мозгов* (z angl. *brain drain*), *мозговой штурм* (z angl. *brainstorming*), *микроволновая печь* (z angl. *microwave oven*), *кредитная карта* (z angl. *credit card*), *штриховой код* (z angl. *bar code*), *человеческий фактор* (z angl. *human factor*), *Европейский парламент*, apod.

Některé překlady nejsou zcela přesné a nový název je motivován jiným přejatým slovem podobného významu či charakteru, jako např. *посудомоечная*

машина (z angl. dish-washer) po vzoru *стиральная машина* (z angl. washing machine).

Z cizích jazyků jsou přejímány i zkratky. Bývají přejímány buď překladem, např. НЛО - неопознанный летающий объект (UFO - Unidentified Flying Object), ООН - Организация Объединённых Наций (UNO - United Nations Organization), ЕС -Европейский Союз (EU European Union), nebo transliterací, např. Интернет (pův. Internet INTERconnected NETworks). Při transliteraci ovlivňuje zvukovou podobu ruského slova výslovnost v originálním jazyce, např. лейбл nebo лэйбл (z angl. label /leibl/), u slova ICQ neboli аська k transliteraci vůbec nedošlo (důvodem může být i písmeno q), ale název je motivován zvukovou podobou originálu /aisikjû/, stejně tak u zkratky ISIC, kde výslovnost zůstala /аисик/.

3.7 ČLENĚNÍ PŘEJATÝCH SLOV DLE OBLASTI JEJICH VYUŽITÍ

Přejatá slova můžeme rozčlenit podle oblastí používání. Jak již bylo řečeno, většinou jsou přejímána pojmenování nových jevů či předmětů a souvisí s rychlým rozvojem některých oborů. Nejvíce slov je v posledních letech přejímáno z oblasti výpočetní technologie, ekonomiky, lékařství, sportu, umění, ale též módy.

Výpočetní technika, informatika:

браузер, буферизация, дигитайзер, джойстик, Интернет, и-мейл, интерактивный, декодер, модем, мультимедийный, онлайн, офлайн, пентий, ПИН-код, чат, эквалайзер, принтер, органайзер, пейджер, сканнер, блог, сайт, дисплей, монитор, ноутбук, Ипод, файл, виртуальный, мемори стик,

Ekonomika:

аутсорсинг, аффилиация, бартер, велфер, дефолт, кросс-курс, коопонсор, лизинг, логистика, макроэкономика, маркетинг, мерчандайзинг, монетаризм, офшорный, промоутер, прайс-лист, риэлтор, секвестрирование, траст,

тендер, технополис, франчайзинг, фьючерсная биржа, холдинг, спонсор, инвестор,

Politika:

импичмент, мэр, спикер, премьер-министр, саммит, брифинг, пресс-конференция, спичрайтер,

Lékařství:

акупунктура, аллоплант, ароматерапия, биостимуляция, имплантат, кардиостимулятор, липоаспирация, лифтинг, мануальный, психосоматический, резистентность, фитотерапия, шунтирование, эвтаназия,

Sportovní terminologie:

айкидо, армрестлинг, баггинг, байкер, джоггинг, гейм, кикбоксинг, культуризм, маунтинбайк, паралайдинг, парплан, пейнтбол, скейтборд, сноуборд, софтбол, сумо, тай-брейк, триал, фристайл, футзал,

Umění:

джаз-рок, инсталляция, кантри-музыка, мейнстрим, неоготика, перформанс, ремейк, рэп, сиквел, симфорок, технорок, саунд-трек, блокбастер, бестселлер, драйв,

Svět módy:

батник, кардиган, легинсы, от-кутюр, парео, прет-а-порте, свингер, стретч, топ, тренчокот.

Astrologie a parapsychologie:

астральное тело, астрологический прогноз, биолокация, полтергейст, телекинез, экстрасенс.

3.8 JAK VNÍMAJÍ PŘEJÍMÁNÍ CIZÍCH SLOV NOSITELÉ JAZYKA

Pro současný vývoj slovní zásoby je typické rozšiřování slovní zásoby hovorové ruštiny a její pronikání do spisovného jazyka, což je možné slyšet všude, i na oficiálních místech. Celkově si nositelé jazyka stěžují na přibývání slangových výrazů, ale především na obrovské množství přejatých slov, která „засоряют русский язык“. Vadí jim především přejímání slov, která již mají v ruském jazyce ekvivalent, ale také slova, která jsou médiu užívána přespříliš.

Odmítání některých slov inspirovalo v roce 2006 ruskou radiostanicí „Эхо Москвы“ k uspořádání internetové ankety s názvem „Самые невыносимые и раздражающие неологизмы“. Z ankety vyplynulo, že nejneoblíbenější neologizmy jsou ty, s nimiž se setkávají lidé prakticky neustále. Ankety se zúčastnilo více než sto posluchačů a z jejich dlouhého seznamu odmítaných neologizmů uvedme alespoň deset nejméně populárních: *шопинг, PR, гламур, креатив, ИМХО (Институт Международных Художественных Отношений), VIP, мерчендайзер, шуз, стайлинг*. Vedle těchto deseti pak následovaly např. slova *кэш, промоушн, вау, месседж, ентертеймент* a *электорат*.

Většina odpůrců „bezhlavého“ přejímání cizích slov je především proti tzv. amerikanizaci ruského jazyka, ale mnohá slova, která přejala ruština z angličtiny, jsou slova mezinárodní, tzv. internacionalizmy, např. *Интернет (поиск в интернете), компьютер, сервер (подключить к серверу – připojit se k serveru), евро, виртуальный, имидж, маркетинг, ноу-хау, триллер, ваучер*. A ruština přejímá i z jiných jazyků, např. z německého (*гастарбайтер* – иностранный рабочий, *индоссант* - лицо, делающее на обороте векселя, чека или другой ценной бумаги надпись, удостоверяющую переход прав по такому документу к другому лицу), z francouzského (*кутюрье* - художник-модельер, создавший коллекции модной одежды, *портфолио* - досье, собрание достижений, *бутик* - магазин модной одежды) a z italského jazyka (*напарацци* - назойливый журналист-фотограф, который стремится проникнуть в частную жизнь знаменитостей с целью сделать сенсационные снимки).

4. ZMĚNY FUNKČNÍ A STYLISTICKÉ CHARAKTERISTIKY SLOV

Současné stylistické procesy jsou charakterizovány dvěma trendy, a to stylistickou neutralizací a posunem funkčních stylů. Proces neutralizace se týká jak stylu vysokého tak slov stylisticky snížených [Валгина 2001: s. 55]. Tomuto procesu napomáhá jak demokratizace spisovného jazyka, tak liberalizace jazykových norem. Slova jako *перспектива, принцип, проблема, престиж, тенденция*, která byla dříve knižními výrazy, ztratila v dnešním jazyce tento příznak a jsou běžně užívána v různých kontextech, stejně jako slova *импонировать, импровизировать, ординарный, инертный* apod. Na druhé straně slova jako *блюститель, чаяния, поприще* a *достояние* byla v dobách komunismu považována za archaismy. Jejich používání v novém prostředí a kontextu, neutrálním či hovorovém, může zapříčinit i pozměňování jejich původního významu.

Díky médiím se též vrátila do povědomí obyvatel slovní zásoba spojená s náboženskou vírou, jako např. *догма, реликвия, исповедь, храм, евангелие, апостолы* apod., která byla dříve tabuizovaná. V publicistice však tato slovní zásoba získala také svůj přenesený význam, např. *иконостас орденов, политическое евангелие, храм науки, коммунистические пастыри, духовный отец перестройки, молиться рынку*.

Paralelně s procesem neutralizace vysokého stylu probíhá také neutralizace profesionálních výrazů, hovorových a slangových slov. Hovorové výrazy ztrácí příznak nízkého stylu. Profesní mluva a slangové výrazy se navíc mění sémanticky, dochází k rozšíření jejich kontextu. Nespisovný jazyk láká žurnalisty a sdělovací prostředky tím, že dává dojem prostoty a snaží se tak publiku přiblížit. V závislosti na tom, jak jsou společností tyto jazykové jednotky přijaty a používány, se část z nich postupně stává součástí neutrálního stylu. Na druhé straně profesionalizmy používají žurnalisté jako prostředek zvýraznění důvěryhodnosti a fundovanosti,

neutrální jazyk tak již přijal např. slova *накладка, спайка, смычка, прослойка, лял*, apod. [Валгина 2001: 56].

Vedle stylistické neutralizace probíhá též posun funkčních stylů, tedy přechod slov z jedné stylistické skupiny do druhé. Ze stylisticky neutrálních slov se tak mohou stát jednotky hovorového jazyka (např. *давеча* nedávno, *повёртывать* vrtět se) nebo knižního stylu (např. *овеять* ovanout, *овенčit*, *меж* mezi), ale i naopak [Валгина 2001: 57].

Vzhledem k objemnosti tématu změn funkční a stylistické charakteristiky slov je třeba zaměřit pozornost pouze na část této problematiky, z hlediska neutralizace slovní zásoby je zajímavá tzv. determinologizace, z hlediska funkčního posunu je to návrat archaizmů do aktuální slovní zásoby a pronikání prvků hovorového jazyka do spisovné ruštiny. Velká pozornost je v poslední době věnována terminologii spojené s výpočetní technikou, a proto ji nelze v popisu inovačních tendencí ruského jazyka opomenout.

4.1 DETERMINOLOGIZACE

Determinologizace znamená, že původní termín či pojmenování se stává platným pro obecnou slovní zásobu, např. *монитор*, slovo náležející dříve k profesionálním pojmenováním.

Proces determinologizace bývá spojován s historickými obdobími, kdy ruský jazyk aktivně přejímá cizí slova, jako za vlády Petra I. nebo v polovině 19. století. V současné době se termíny přibližují obecné slovní zásobě především vlivem publicistického stylu. Velmi aktivně se nyní používají politické a ekonomické termíny, např. *элита, монополия, макроэкономика, капитал*.

Determinologizací nezdědka dochází k posunu významu, především tím, že je slovo užíváno v novém kontextu, získává přenesený význam, např. slovo *гигиена* se nyní běžně používá také s adjektivy *нравственная гигиена, общественно-политическая гигиена, дипломатическая гигиена, социальная гигиена*. Dříve byly přenášeny významy matematických, chemických a fyzikálních výrazů, např.

аксиома, формула, сумма, алгебра, элемент, реакция, брожение, анализ, синтез, масса, энергия, атмосфера, dnes se jedná především o přenášení významů pojmenování z oblasti politické či ekonomické. Nejčastějším způsobem přenášení je v současné době metafora, např. *волна* (о каком-л. явлении в жизни общества, возникающем периодически или с большой силой: *волна протестов*), *взрыв* (внезапное сильное проявление действий, эмоций: *социальный взрыв, взрыв негодования*), *война* (организованная борьба с кем-либо: *война с коррупцией*), ale najdeme i příklady metonymie: *пакет* (совокупность решений, законов: *пакет мер, законов*), *Кремль* (Московский Кремль как место пребывания высших органов власти или высшие органы власти).

Metaforičnost patří k současným publicistickým trendům, přičemž se nejedná o uměleckou metaforu, ale metaforu sociální či politickou [Валгина 2001: 61]. Podle oborů, ze kterých metafory vychází, je můžeme rozdělit na skupiny:

- ekonomická terminologie:

инфляция слов, девальвация умственного труда, экономический коллапс, экономический маразм, кризис демократии,

- lékařská terminologie:

склероз совести, энтропия мысли, коррозия души, искусственная инъекция оптимизма, политическая глаукома, вирус недоверия, остеохондроз мышления, агония гуманизма, патология прогнозов, энергетика мыслей, раковая опухоль преступности, климакс системы, невроз кредитов, бактерии национализма, аллергия на контакты с прессой, внутривластная агония, анатомия любви, протез дружбы,

- vědecká terminologie: *лексика балета, алгебра любви, геометрия досуга, идейный вакуум, социальный гумус, вектор политики, общество местной парадигмы,*

- sportovní terminologie: *политический тяжеловес; предвыборный марафон, предвыборная гонка; политический нокаут, политический спринт, политический ринг,*

- vojenská terminologie - *атака на демократию, находиться под огнем критики, выйти из окопов, работать на два фронта, война законов, капитуляция перед консерваторами, крестовый поход против бюрократии, призвать под знамена демократии, торпедировать объективные экономические законы, открытая диверсия, информационная блокада.*

Determinologizace ve smyslu přijetí přeneseného významu je také jedním ze způsobů vzniku nových frazeologizmů. Příkladem může být frazém *получать прописку*, který vznikl s uzákoněním povinnosti registrace pobytu v roce 1932 a znamenal „получить разрешение на жительство“, na konci 20. stol. získal frazém *получать прописку* přenesený význam „закрепиться, приобрести постоянный статус“ (např. *новая рубрика получила постоянную прописку на страницах газеты*). Dalšími příklady jsou vojenské frazeologizmy: *глухая оборона* - пасивная защита, *выйти из прорыва* - выйти из трудной ситуации.

4.2 NÁVRAT ARCHAIZMŮ

Jednou z tendencí vývoje jazyka je i archaizace slov. Na konci 20. století se z jazykové zásoby vydělily celé skupiny pojmenování spojené se sovětskou érou v Rusku, které zatím zůstávají ve slovní zásobě obyvatel, ale jsou využívány jen v určitých kontextech souvisejících s minulostí. Na základě slovních spojení, která byla dříve využívána propagandou a jsou všeobecně známá, vznikají nyní ironické či sarkastické slovní obraty, jako *светлое прошлое* (z pův. светлое будущее), *вперед к капитализму* (na zákl. клише вперед к социализму), *назад в светлое будущее*, apod. [Валгина 2001]

Naopak se do aktivní slovní zásoby vrací pojmenování užívaná v některých odvětvích předrevolučního Ruska, která byla dlouhou dobu považována za archaizmy:

- v sociální struktuře a ekonomice, např. *атаман, казачий круг, дворянское собрание, купечество, предприниматель, коммерсант, акционер, галопирующий* (галопирующие деньги, галопирующая инфляция);
- v administrativě, např. *дума, губернатор, департамент, муниципальный округ, суд присяжных*;
- ve vzdělávání, např. *лицей, гимназия, кадетский корпус*;
- spojené s náboženstvím a vírou, např. *благотворительность, покаяние, милосердие, всенощная, заповедь, исповедь, литургия*.

S návratem do aktivní slovní zásoby byla rovněž přehodnocena konotace těchto pojmenování, zatímco v socialistickém Rusku měla slova jako např. *биржа, торги, аукцион, предприниматель, коммерсант*, negativní konotaci, v současné době jsou chápána spíše v pozitivním smyslu. Samozřejmě však existují lidé, pro něž mohou být tyto výrazy stále negativní. Hodnocení významu z hlediska konotace je individuální záležitost a nepřímou souvisí i se sociálním rozvrstvením obyvatelstva, např. slovo *бизнес* je pro určité vrstvy obyvatel pozitivní výraz a pro jiné zcela negativní, stejně tak je negativně chápána *приватизация*, která je dokonce parafrázována jako *прихватизация* a její účastníci označováni jako *прихватизаторы* nebo *ню-воришки* [Валгина 2001].

Archaizmy se vrací do aktivní slovní zásoby též v přeneseném, metaforickém, významu, např. *придворный* (slужащий интересам власти), *самодержавие* (неограниченная государственная власть) [Ерофеева 2001].

4.3 VLIV HOVOROVÉHO JAZYKA NA SPISOVNOU RUŠTINU

Vliv hovorové ruštiny na spisovný jazyk je v posledních letech jednou z nejsilnějších tendencí. Pronikání hovorových výrazů do spisovné ruštiny je umožněno především demokratizací jazykových norem. Nejvíce je ovlivněn umělecký styl a styl publicistický, a to na úrovni lexikální.

Hlavní příčinou tohoto stylistického posunu je užívání hovorových jazykových prostředků v médiích, která se snaží o oživení strohého publicistického stylu dřívějších dob. Postupně dochází ke ztenčování hranice mezi vysokým a nízkým stylem. Tím, že lidé slyší některá hovorová slova ze sdělovacích prostředků, přestávají je považovat za hovorové prostředky. Užívání některých výrazů ovlivňuje také jejich módnost či oblíbenost, ale může se jednat také o jistý tlak „masy“, která nakonec standardy určuje.

V publicistickém stylu jsou např. běžně používána hovorová slova *заочник*, *вечерник*, *узкоколейка*, *зенитка*, *зелёнка*, *задумка*, *волохита*, *волынка*, *взгрустнуть*, *лихорадить*, *вовсю*. Taková slova jsou tvořena různými způsoby, např. pomocí přípon jsou tvořena hovorová slova: *бобер*, *волчица* (ve srovnání se spisovným *бобр*, *волчиха*); spojováním slov vznikl: *задолжник* (имеющий долг, задолженность), univerbizací byl vytvořen: *интеллектуал* (интеллектуальный человек).

Samozřejmě ne všechny hovorové výrazy je vhodné používat v publicistickém stylu, je třeba se vyhnout slovům sníženého stylistického charakteru, např. *батя* (отец), *безотцовщина*, *братан*, *сеструха*, *волынщик* (тот, кто затягивает выполнение чего-то), *карачун* (смерть), *племяш* (племянник), *оголец* (озорник), *сачок* (ленивый человек, лентяй).

Vznikají také slova, která jsou na hranici hovorové a terminologické slovní zásoby, např. *аскорбинка* (аскорбиновая кислота), *гипертоник* (больной, страдающий гипертонией), *диабетик*, *легочник*, *язвенник*, *гуманитарник* (специалист по гуманитарным наукам), *естественник* (специалист по естественным наукам).

Пřejímají se ale též slova ze sociolektů, např. z hovorové řeči mládeže (*понса* – поповая музыка, *пофигизм* – безучастное, равнодушное отношение к людям, *прикольно* – забавно), žargonu příslušníků armády (*деды* – старослужащие по отношению k mladým солдатам, новобранцам, *дикие гуси*, *псы войны* и *солдаты удачи* – военнoслужащие наёмного войска, *салабон* – слабый, малорослый, трусливый человек, неопытный юнец), *show byznysu* (*сейшн* – музыкальная вечеринка, неофициальный концерт современной музыки,

раскрутка – система мероприятий, имеющих целью широко рекламировать исполнителей эстрадных номеров, *тусовка* – встреча развлекательного характера), *žargonu kriminálního podsvětí* (*лепила* – врач, медработник, *беспредел* – хаос, анархия, безвластие, *разборка* – ссора с дракой между враждующими лицами, группами, выяснение отношений).

4.4 JAZYK VÝPOČETNÍ TECHNIKY

Slovní zásobu a její funkční zařazení liberalizují velkou měrou sdělovací prostředky, ale ovlivňují nás také prostředky, jejichž pomocí komunikujeme, v tomto smyslu především elektronická pošta a komunikace pomocí textových zpráv. Dokonce ani v oficiální komunikaci většina lidí nedodržuje v e-mailových zprávách běžná pravidla. Důvodem je možnost rychlé reakce a okamžité zpětné vazby, čímž se elektronická komunikace blíží formě rozhovoru a kontakt se zdá osobnější než v písemné korespondenci. Řeč těla je přitom nahrazována různými grafickými znaky, které jsou již ustálené a všeobecně známé. Významným prvkem jsou také zkratky a zkratková slova užívaná v důsledku tendence jazykové ekonomie. Tento způsob komunikace se rozvíjí velice dynamicky a téměř nezávisle na existujících normách a jazykových pravidlech. Elektronická komunikace jako taková je zkoumána ze sociologického a sociolingvistického hlediska. Z lingvistického hlediska je zkoumána především slovní zásoba spojená s výpočetní technikou.

Slovní zásobě spojené s výpočetní technikou je v posledních letech věnována velká pozornost a dokonce jsou vedle odborných publikací a časopisů vydávány samostatné slovníky počítačové terminologie, čítající tisíce hesel. V podstatě se jedná o profesionální mluvu, kterou mnozí díky obrovskému objemu slovní zásoby a výrazových prostředků považují za svébytný jazyk, který je nezasvěcenému posluchači zcela nesrozumitelný. Navíc existují varianty, rozlišujeme mluvu „programátorů a administrátorů“ a mluvu „uživatelů“ počítačů. Mluva uživatelů je motivovaná mluvou administrátorů a programátorů a zahrnuje jen malou část počítačové terminologie, většinou spíše hovorové výrazy.

Profesionální slang z oblasti výpočetní techniky je na jedné straně blízký hovorovému stylu a na straně druhé používá nepřeborné množství odborných termínů. Tento slang je tvořen, podobně jako současné neologizmy, především přejímáním z anglického jazyka, odvozováním pomocí sufixů a přenosem významu. Z přejatých slov jsou to např. *байт* (единица измерения информации), *дискета* (носитель информации), *дисплей* (то же, что и монитор), *курсор* (значок на экране монитора, управляемый мышью), *процессор* (центральная часть ЭВМ), apod. Při přejímání může docházet k různým odklonům od původního slova, např. *быкапить* (z angl. back up сделать копию, дублировать). Mnohé z přejatých slov jsou hovorové, např. *крэкнуть* (z angl. crack взломать программу), *чатиться* (z angl. chat болтать), *кликать* (z angl. click щелкать мышью), *батоны* (z angl. buttons кнопки), *баг* (z angl. bug жучок, вирус), *смайлик* (angl. smile улыбка), *квотить* (z angl. quote цитировать), *юзер* (z angl. user пользователь) apod. Mohou vznikat i kalkováním, např. *яблоко* (ро počítač firmy Apple), *рука* (procesor Arm), *мышь* (z angl. mouse), *жук* (z angl. bug). Některé hovorové výrazy vznikají na základě přenosu významu ruských slov, většinou se jedná o metaforu, např. *чайник* - неумелый пользователь (dříve používalo motoristy a ve sportu); *ящик*, *банка*, *бандура* – компьютер; *бацилла* – компьютерный вирус; *камень* – процессор, příkladem synekdochy je např. slovo *халат* (антивирусная программа) na základě analogie „вирусы устраняет доктор, облаченный в халат“ [Новикова 2002], nebo slovo *железо* (компьютер), kde se podle části předmětu nazývá předmět celý.

Protože jazyk výpočetní techniky podléhá stejným tendencím jako všechny současné neologizmy, můžeme zde najít zkratky, které často mají humorný ráz: *КПСС* (файловая система HPFS, dříve *КПСС* – Коммунистическая страна Советского Союза), *ЛТП* (параллельный порт LPT, *ЛТП*- лечебно-трудовой профилакторий, v Советском Союзе охранный лечьба алкоголикů, stanovená soudem), *ЧАВО* (z dialektného *чаво?* cože?, které je příznačné pro mluvu nízkých sociálních vrstev, znamená v počítačovém slangu „часто задаваемые вопросы и ответы“, z angl. FAQ), vícislovná pojmenování (*материнская плата*, *жесткий диск*), univerbizaci (лазерный принтер – *лазер*), ale i frazeologizmy (*батоны крошить*-

бить по клавишам с чрезмерной силой, *два гвоздя вбить* - дважды кликнуть мышкой по иконке, *девица без презента* - сообщение Device not present, *трехпальцевый салют* - выключение компьютера одновременным нажатием клавиш Ctrl + Alt + Del, apod.).

U slangu oblasti výpočetní techniky je možné rozlišit také emocionální zabarvení slov: неодобрительное, одобрительное, презрительное, ироничное, шутливое, нарř. *висюк* (шутливое-ироничное: зависание операционной системы), *дрова* (шутливое-ироничное: компьютер старой отечественной модели), *декодер* (ироничное: программист, пытающийся разобраться в чужой программе), *гога* (шутливое: ошибка – русское прочтение англ. слова error), *узер* (презрительное: пользователь), *ламер* (презрительное: начинающий пользователь), *монстр* (одобрительное: высококвалифицированный персонал), *душевный* (одобрительное: прекрасный, превосходный, приятный), *сосиска* (неодобрительное: плохой системный администратор).

V jazyce výpočetní techniky jsou důležité také symboly, nejznámějším je pravděpodobně symbol @, který se v ruštině nazývá *собака*, ale též *собачка*, *лягушка*, *плюшка*, *ухо*, *баран* nebo *крякозябр*.

ZÁVĚR

V jazyce národa se projevují veškeré změny odehrávající se v životě obyvatel. Jazyk se neustále vyvíjí a jeho vývoj je těsně spjat s historií a kulturou národa. Každá generace vkládá do jazyka něco nového, především se však jedná o rozvoj slovní zásoby, která souvisí s potřebou pojmenování nových jevů, předmětů apod.

Zásadní změna státního zřízení, ale též změny ekonomické, sociální a duchovní, ke kterým došlo v 90. letech minulého století v Rusku, významným způsobem ovlivnily rozvoj ruského jazyka, jenž je v současné době doslova zaplaven neologizmy. Vedle rozvoje slovní zásoby došlo též k posunu vnímání a používání jazykových norem. Uvolnění cenzury a přechod médií do soukromého vlastnictví má však i stinnou stránku, následkem chybějící kontroly mediálních výstupů a neprofesionality mediálních pracovníků dochází např. k šíření nesprávného postavení přízvuků (především v nové slovní zásobě) nebo k šíření nespisovných výrazů, které se stávají obecně používanými. Díky sdělovacím prostředkům se ale šíří též znalost cizích slov nebo odborných výrazů a termínů, čímž dochází ke změně jejich funkční charakteristiky.

Oddíl nelogismy je v této práci rozpracován podle několika typů klasifikace, a to s ohledem na jejich formu, původ, způsob tvoření, sémantické zařazení apod. Obecně je možno říci, že největší část neologizmů v současném ruském jazyce pochází z angličtiny. Přejímání anglicizmů či amerikanizmů v takové míře je způsobeno především tím, že většina nových předmětů a jevů přichází právě z anglicky hovořících zemí a navíc módností anglického jazyka jako takového. Anglický jazyk byl přijat současným světem jako lingua franca. Pochopení nových výrazů přímo souvisí i se znalostí anglického jazyka, v čemž má výhodu především mladá generace. Neznalost významu slova v původním jazyce může mít za následek posun významu tohoto slova v jazyce ruském. Nejčastěji však dochází k zúžení původního významu slova, což znamená, že do ruštiny je přejat pouze jeden z jeho

významů. Pod vlivem anglického jazyka jsou v ruštině tvořeny dokonce tzv. pseudoanglicizmy, slova a slovní spojení založená na anglické slovní zásobě, které se však v angličtině nevyskytují.

Dalšími velmi produktivními způsoby obohacování slovní zásoby jsou odvozování pomocí sufixu, zkracování, kompozice a přenášení významu.

Odvozováním pomocí sufixu vzniká nejvíce substantiv a jedná se většinou o sufixy tvořící substantiva mužského a středního rodu. Došlo také ke změně produktivity některých předpon a přípon, v této diplomové práci jsou uvedeny ty, které jsou nejvíce využívány v současné době, tzn. v posledních deseti až patnácti letech. Přípony a předpony mohou slovu dávat určitou charakteristiku, např. podle některých přípon je možné určit, zda se jedná o hovorové slovo.

Zkracování slov a především víceslovných názvů bylo významným slovotvorným způsobem již v průběhu minulého století, nyní nejenže vzniká obrovské množství nových zkratk a zkratkových slov na ruské půdě, ale zkratky jsou také přejímány.

V rámci sémantického způsobu slovotvorby, kdy dochází k přenášení nebo posunu významu slova, které již v jazyce existuje, je nyní nejvýznamnější metaforizace. Metafora je v poslední době hojně užívaná v publicistickém stylu, čímž také dochází k přibližování metafory běžnému jazyku.

K současným produktivním způsobům slovotvorby patří i slovní spojení, která jsou tvořena především v oblasti politické publicistiky, ekonomiky a ve výpočetní technice. Na tvorbě slovních spojení se podílí také nově přejatá cizí slova a některá vznikají dokonce kalkováním.

Paralelně s rozvojem slovní zásoby dochází také k jejímu vývoji z hlediska stylistické charakteristiky. Zásadní vliv mají opět sdělovací prostředky, které tyto

vývojové tendence zaznamenávají a šíří. V posledních letech převažuje tendence neutralizace slovní zásoby, což znamená posun části slov vysokého a nízkého stylu do neutrální roviny. Dochází k tzv. determinologizaci, tedy k přibližování odborné terminologie běžnému jazyku. S politickými změnami systému souvisí návrat některých archaizmů do aktivní slovní zásoby. Velice silný je v současné době také proces ovlivňování spisovného jazyka hovorovým stylem. Zvláštní pozornost je věnována v posledních letech slovní zásobě využívané v oboru výpočetní techniky. Pro širokou veřejnost se jedná se o velice mladý obor a proto je téměř veškerá slovní zásoba s ním spojená řazena mezi neologizmy. Jazyk výpočetní techniky odráží všechny výše uvedené jazykové vývojové tendence.

Mnozí nositelé jazyka jsou proti některým změnám, které se v jazyce odehrávají, nejvíce se jich dotýká pronikání hovorových a slangových slov do spisovné ruštiny a samozřejmě nadměrné přejímání cizích slov, především v případech, kdy již ve slovní zásobě existuje ruský ekvivalent.

At' je postoj nositelů ruského jazyka k těmto změnám jakýkoliv, jazykový vývoj je do značné míry přirozený a obdobnou tendenci (i když možná v menší míře) je možné sledovat ve všech postkomunistických zemích. Ruský jazyk byl navíc vždy otevřený vlivům cizích kultur a jazyků, aniž ztratil svou identitu. Na celou věc je tedy možné se dívat i z druhé strany a považovat otevřenost ruského jazyka za důkaz jeho flexibility a životaschopnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Белянин, В. П., Ерофеева, И. В.: Русский язык – тенденции развития. Сборник Международного конгресса „Русский язык: исторические судьбы и современность“. МГУ, Москва, 2001.

<http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/abstract/abst.htm>

Боженко, Л.Н.: Заимствованная лексика в современном русском языке. Филологический портал, 2006. http://filologdirect.narod.ru/sra/sra_2006_19.html

Даль, В. И.: Толковый словарь живого великорусского языка, Републикация выполнена на основе II издания (1880—1882 гг.). <http://distionary.ybc.ru/dal.php>

Dvořáček P.: Česko-ruský slovník nových a problémových výrazů, 2. vydání. Linde Praha, 2005.

Ермакова, Е.Н.: Фразо- и словообразование в сфере фразеологии. Тюмень, 2008. www.tnmlib.ru/DbFileHandler.axd?1313

Ермакова, Е.Н.: Русская фразеология в истории и современности . Электронная библиотека, 2007. <http://library.ikz.ru/georg-steller/aus-sibirien-2013-2006/ermakova-e.n.-russkaya-frazeologiya-v-istorii-i>

Эпштейн, М.: Типы новых слов – опыт классификации. Литературно-философский журнал Топос, лаборатория слова 5.12.2006. <http://www.topos.ru/article/5174>

Фомина М.И.: Современный русский язык. Лексикология. Москва: Высшая школа, 1990.

Голуб И.Б.: Стилистика русского языка. Москва: Рольф, 1997. <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook028/01/topics.htm>

Горбачевич, К.: Дано ли нам предугадать? (О будущем русского языка). Русистика. Берлин, 1990, № 2, с. 70-80. <http://www.durov.com/linguistics2/gorbachevich-90.htm>

Горегляд, Е. П., Кулиева, О. Н.: Окказионализмы как средство создания экспрессии в современной публицистике. Таврич: Национальный Университет, 1999. http://www.crimea.edu/tnu/magazine/culture/culture49_1/index.htm

Горошко, Е. И.: Интернет-коммуникации в гендерном измерении. Выпуск 3. Пермь: Язык – культура – цивилизация, 2006, сс.219-229. <http://www.textology.ru/goroshko/communic.html>

Hauser, P.: Nauka o slovní zásobě. Praha: SPN, 1986.

Krčmová, M.: Nová média - nové styly? Opole (Polsko): Stylistyka XI, 2002, s. 349-360. <http://www.phil.muni.cz/stylistika/studie/media.htm>

Krejčířová I., Sádliková M., Savický N. P., Šišková R., Šlaufová E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů, 2. vydání. Praha: Academia, 2004.

Крысин Л. П.: Иноязычные слова в современном русском языке. Москва, 1968.

Крысин Л.П.: Иноязычные слова в современной жизни // Русский язык конца XX столетия. Москва, 1996.

Кузнецова, Э.В.: Лексикология русского языка. Москва: Высшая школа, 1989.

Лукьянова, Н. А.: Современный русский язык. Лексикология, фразеология, лексикография, 2-е изд. Новосибирск: Государственный университет, 2004.

Максимов, В. И.: Типы неологизмов в современном русском языке. Русский язык за рубежом, No. 3, 2001.

Малински, Т.: Возникновение новых фразеологических единиц. Берлин: Русистика, 1992, No.2, с. 67-76. <http://www.durov.com/linguistics2/malinski-92.htm>

Mališ, Machová, Suk: Současný český jazyk, Lexikologie. Praha : Karolinum, 1997.

Man, Oldřich: Základy lexikologie ruského jazyka. SNP, Praha 1987.

Маринова, Е. В.: Иноязычное слово как компонент новых фразеологических единиц. Нижний город: Вестник университета им. Н. И. Лобачевского, 2008, No 4, с. 246-251.

Мельц, Б.: У русского языка нет будущего. Вечерний Нью-Йорк, 2001. http://miresperanto.narod.ru/o_russkom_jazyke/net_budushchego.htm

Mrověcová, L.: Nominace některých nových výrobků z oblasti elektrotechniky v ruské a české reklamě. Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis, Series bohémistica, 2005, s. 48 – 56.

Надель-Червиньска, М.: Новая лексика в русских толковых словарях конца XX – начала XXI веков. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2006.

Новикова, О. В.: Структурно-функциональная характеристика русских неологизмов двух стилистических подсистем конца XX – начала XXI вв. Новосибирск, 2002. http://www.zipsites.ru/books/rus_neologizmy/

Попова, Т. В.: Неология и неография современного русского языка. Москва: Флинта, 2005.

Ромадановская, Е.: Русский язык выдержит любую атаку. Новосибирский Академгородок, литературно-художественные и информационные страницы, 2003. <http://academgorodok.ru/applications/social/social.php?set=person&id=14>

Скворцов, Л.: Язык мой. Что родила гора? Комментарий к закону о русском языке. Журнал грамоты, 2005.
http://www.gramota.ru/biblio/magazines/gramota/28_537

Сопова, Т. Г.: Языковая игра в контексте демократизации художественной речи в последние десятилетия XX века. Санкт-Петербург, 2007.
<http://iling.spb.ru/dissovet/old-abstracts/sopova/abstract.pdf>

Шанский, Н. М.: Лексикология современного русского языка. Москва. Издательство ЛКИ, 2007.

Шмелев, Д.Н.: Современный русский язык. Лексика. Москва: Ппросвещение, 1977.

Ušakov, D. N., Kjuriny, I. A.: Tolkovyj slovar' russkogo jazyka, Moskva: 1934.

Vágnerová, M.: Slovník zkratek a zkratkových slov v současné ruštině. Pisek: J&M, 2001.

Валгина, Н. С.: Активные процессы в современном русском языке. Москва: Голос, 2001. <http://hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/index.html>

Валгина, Н. С., Розенталь, Д.Э., Фомина, М.И.: Современный русский язык. Москва: Логос, 2002. <http://hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/index.html?part-048.htm>

Žaža, S.: Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

RESUME

Политические и экономические преобразования привели к значительным изменениям в языке. Переменами в русском языке интересуются не только лингвисты, их интенсивно ощущают все носители языка. Все заметили, что язык становится все более разговорным, в нем появляется много новых слов и заимствований. Лексические инновации в русском языке конца XX – начала XXI веков стали объектом данного исследования.

В дипломной работе применены различные классификации неологизмов, заимствований и словообразовательных моделей новой лексики с целью осветить проблему с разных точек зрения.

Самыми активными являются процессы в заимствовании, словообразовании и в стилистическом преобразовании лексики, но инновации найдём также в акцентуации, семантике и морфологии.

В области морфологии можно отметить увеличение количества сложносокращенных слов, распространение случаев морфологически немаркированного рода имён существительных, у которых род определяется в контексте или выражен лексическими средствами (*женщина-бизнесмен*). В области синтаксиса отмечается значительное увеличение детерминативных словосочетаний с предлогом *по* (*агентство по туризму*). Вредное распространение получило слово-паразит *как бы*.

В морфологическом словообразовании выделяем три активных способа образования новых слов: аффиксальное словообразование, словосложение и аббревиация. Среди аффиксального словообразования является самым продуктивным суффиксальный способ, чаще всего мы встречаемся с суффиксами -ик, -ор, -ер, -ист, -ка, -ние, -ция.

Семантические преобразования слов, уже существующих в словарном составе, расширяют и обогащают его новыми значениями. Среди активных семантических процессов нами выделяются: перенос значения и сдвиг значения (расширение и сужение). Наиболее продуктивным типом переноса значения является метафоризация, но встречается также и метонимия. Метафоры используются преимущественно в публицистике, из которого потом проникают и в разговорный стиль русского языка.

В последнее время возникают из неологизмов тоже новые фразеологизмы. Возникает много фразеологических единиц даже на базе заимствованных слов. Фразеологизмы пополняют разные тематические группы и приобретают различные стилистические окраски. В результате универбизации в разговорном языке из некоторых словосочетаний возникают опять однословные названия.

Самым главным источником неологизмов является заимствование иностранных слов, прежде всего англицизмов (американизмов). Заимствование слов из одного языка в другой является закономерным следствием языковых контактов в области науки, культуры, экономики, политики и спорта. Примеры новых заимствований анализируются в различных частях этой работы. Иностранные слова являются очень модными, большой мерой используются в СМИ и поэтому быстро входят в активный словарный запас носителей языка.

К продуктивным процессам, затрагивающим лексику, относятся также стилистические преобразования. Очень активным процессом является нейтрализация лексики, которая связана с демократизацией литературного языка, формированием и закреплением в нем более либеральных норм. Параллельно со стилистической нейтрализацией идёт процесс стилистического перераспределения, перемещения слов из одной

стилистической группы в другую. В СМИ заметно в последние годы значительное увеличение метафорической и экспрессивной лексики, экспансия разговорных элементов и стилистически сниженных выражений.

В области стилистических преобразований есть много тем, но эта работа обращает более подробное внимание на четыре из них: детерминологизацию, возвращение архаизмов в активный словарный запас, влияние разговорного языка на литературный язык и на язык вычислительной техники. Именно тема компьютерного языка в последние годы очень актуальна, и многие её разрабатывают, т.к. здесь наблюдается очень сильное влияние разговорного языка и жаргона. Например, при общении в Интернете происходит упрощение языка, прежде всего в так называемом чате, где как слышится, так и пишется, и преобладают разговорные и стилистически сниженные формы языка.

Многие носители языка не согласны с тем, как и в каком направлении развивается русский язык. Но многие считают это движение естественным и говорят, что все современные изменения в языке только доказывают его гибкость и жизнеспособность.